

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazma hüququnda

YUSİFOVA NƏRMİN İLHAM

DİL FAKÜLTƏLƏRİNİN AŞAĞI KURSLARINDA XARİCİ DİL
DƏRSLƏRİNDƏ TƏLİM MATERİALLARININ ROLU VƏ YERİ

İxtisaslaşma: HSM - 060103 - Xarici dilin tədrisi metodikası və
metodologiyası

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: _____

DOSENT ƏSƏDOV ARIF ƏRRƏHMAN

BAKI – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR METOD VƏ ÜSULLARIN TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	9
1.1. Metod və üsulların linqvistik əsasları.....	9
1.2. Metod və üsulların tətbiqinin psixoloji əsasları.....	21
II FƏSİL. ALİ MƏKTƏBİN AŞAĞI KURSLARINDA İSTİFADƏ OLUNAN METOD VƏ ÜSULLAR.....	32
2.1. Aşağı kurslarda İngilis dilinin tədrisində müasir metod və üsulların tətbiqi yolları.....	32
2.2. Müasir metod və üsulların tətbiqi ilə bağlı çalışmalar sistemi.....	43
2.3. Eksperimentin həyata keçirilməsi və nəticələrin təhlili.....	56
NƏTİCƏ.....	61
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	63

GİRİŞ

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də yeniliklər etməyə başlamışdır. Xüsusilə də son zamanlarda Azərbaycan təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi, təkmilləşdirilməsi, humanistləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi yolunda mühüm addımlar atılmağa başlanmışdır. Təhsil sahəsində həyata keçirilən bu cür islahatların məqsədi təlim- tərbiyə prosesinin səmərəliliyini yüksək şəkildə təmin etməkdən ibarətdir. Bunun üçün də ilk növbədə təlimin məzmununu, strukturunu, formasını və metodlarını dəyişdirmək, onları yeniləri ilə əvəz etmək lazımdır.

Beləliklə, təlimin məzmununun, formasının, strukturunun və metodlarının dəyişməsi yeni tədris modellərinin yaranmasına, təlimin yeniləşməsinə və müasirləşməsinə gətirib çıxarır.

Ümumiyyətlə, təhsil sahəsində atılan addımların əsas məqsədi dövrün tələblərinə uyğun şəkildə vətənpərvər, yaradıcı, müstəqil düşünən, hər cür situasiyadan çıxış yolu tapmağı bacaran intellektual bir şəxsiyyət yetişdirməkdən ibarətdir. Ancaq ənənəvi təlim metodlarından istifadə edərək belə bir şəxsiyyət formalaşdırmaq mümkün deyil. Yəni sadəcə informasiya toplanmasına və hafizənin gücləndirilməsinə yönəlmiş, lakin dövrün tələblərini nəzərə almayan təlim prosesində bir şəxsiyyət yetişdirmək qeyri-mümkündür. Ənənəvi təlim zamanı tələbələr materialları təhlil etmədən hazır şəkildə əldə edirlər. Buna görə də ənənəvi təlim metodlarının tətbiqi zamanı tələbələrin fəaliyyəti passiv olur. Elmin, texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi bir zamanda ənənəvi təlim metodlarının istifadəsini dayandırmaq, müasir və interaktiv təlim metodlarından yararlanmaq lazımdır. Fəal təlim zamanı müəllim və tələbələr qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Müasir metodlardan istifadə tələbələrin fəallığını artırır, onların yaradıcı və tənqidi təfəkkürünü formalaşdırır, düşünmə qabiliyyətlərini və müstəqil olaraq bilik əldə etmə bacarığını inkişaf etdirir.

Müasir metodlar müəllim və tələbələr arasında müsbət münasibət yaradır, onların əməkdaşlığını inkişaf etdirir.

Azərbaycan Respublikası xarici ölkələrlə dostluq əlaqəsi qurduğu, beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirildiyi, möhkəmləndirildiyi bir dövrdə xarici dillərə olan tələbat gündən-günə artmaqdadır. Buna görə də ölkəmizdə xarici dilin statusu hər gün daha da artır və o, ali məktəblər üçün müəyyən edilmiş fənlər arasında xüsusi yer tutur. Belə ki, xarici dillərin tədrisi zamanı daha yaxşı nəticə əldə etmək üçün ənənəvi tədris metodları öz yerini müasir, interaktiv metodlara və yeni təlim texnologiyalarına verir.

Mövzunun aktuallığı. İndiyə qədər tədris prosesində müəllimin əsas vəzifəsi dərslərlər əsasında bilik öyrətmə və savadlı tələbələr yetişdirməkdən ibarət idi. Ancaq müasir dövrümüzdə biliyə olan münasibət tamamilə dəyişmişdir. Çünki yaşadığımız dövrdə yeni təlim, texnologiyalarının ortaya çıxması ilə biliyin tələbələrə öyrədilməsi yolları da dəyişir. Bu gün təlim prosesinin başlıca məqsədi sadəcə bilikli, savadlı tələbələr yetişdirməkdən ibarət deyil, həmçinin müstəqil düşünən, sərbəst fikir söyləyən, özünü qiymətləndirə bilən, əməkdaşlıq etməyi bacaran, başqalarını dinləyən və onların fikirlərinə hörmətlə yanaşan, öz fikirlərini izah və sübut edə bilən, müstəqil və ya kollektivlə işləməyi bacaran və s. xüsusiyyətlərə malik olan tələbələr yetişdirməkdən ibarətdir. Bunu da həyata keçirtməyin əsas yolu istər ingilis dili, istərsə də digər fənlərin tədrisində müasir metod və üsulların tətbiqinə yer verməkdir.

Lakin təəssüflər olsun ki, uzun zamandır ənənəvi təlim metodları və üsulları ilə işləyən müəllimlər bu yenilikləri tətbiq etməkdə çətinlik çəkirlər. Çünki müəllimlərin əksəriyyəti müasir təlim metod və üsullarının necə seçilməsini, onları seçərkən nələrin nəzərə alınmasını, bu metod və üsulları harada və necə istifadə etməyi yaxşı bacarmırlar.

Magistr dissertasiyası üçün seçilmiş bu mövzuda (Ali məktəbin aşağı siniflərində ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan müasir metodlar və üsullar) ingilis dilinin tədrisini günümüzün tələblərinə uyğun şəkildə tədris etmək üçün müxtəlif yollar araşdırmaq və onları tətbiq etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektini ali məktəbin aşağı siniflərində ingilis dili fənninin daha səmərəli və effektiv yollarla tədris edilməsi və bu yolda atılan addımlardır.

Tədqiqatın predmetini ingilis dilinin tədrisi zamanı müasir metod və üsulların tətbiq olunmasına geniş yer verilməsidir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ali məktəblərdə ingilis dili fənninin tədrisinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılması üçün yeni yolların tapılmasından ibarətdir. Bu məqsədə çatmağın başlıca yolu isə tədris prosesində müasir metod və üsulların istifadəsinə geniş yer verməkdir. Tədqiqatın başlıca məqsədlərindən biri isə tələbələ və müəllim arasında münasibətlərin düzgün qurulması ilə, təlimin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsini təmin etməkdir.

Tədqiqatın əsas vəzifəsi isə ingilis dilinin tədrisində müasir təlim metod və üsullarının tətbiqinin faydalarını araşdırmaq, onlardan istifadənin təhsilə necə təsir edəcəyini və bu təlim metod və üsullarının hansı qaydalar əsasında seçilməli olduğunu müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Həmçinin müasir metod və üsulları tətbiq etməyin səmərəli yollarını və vasitələrini müəyyən etməkdir. Bundan başqa müasir təlim metod və üsullarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri isə tədris prosesində tələbələri aktiv fəaliyyətə yönləndirmək, onlarda yaradıcı və tənqidi təfəkkürü formalaşdırmaq, onların müstəqil və ya kollektiv fəaliyyətə alışdırmaq və ən önəmlisi də onları kommunikasiya bacarıqları ilə təmin etməkdir.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Xarici dillərin tədrisində müasir metod və üsullardan geniş və səmərəli şəkildə istifadə olunarsa, tədrisin keyfiyyətini artırmaq və daha yaxşı nəticələr əldə etmək olar.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Nəzəri araşdırmaların əsas məqsədi müasir metod və üsulların ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində yüksək səviyyədə tətbiq olunmasına nail olmaqdır. Tədqiqat işində müasir metod və üsulların təlim prosesinə gətirdiyi yeniliklər, onların praktikaya tətbiq olunması və bir sıra metodların istifadəsi nəzəri cəhətdən araşdırılır və təhlil olunur.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat göstərir ki, yeni təlim texnologiyalarından və müasir metod və üsullardan istifadə olunması tələbələrin dilə qarşı olan marağını artırır, onları motivasiya edir, bütün tələbələrin dərslərində fəal olmasını təmin edir, tələbələrin dili qiymət almaq üçün deyil, dildən istifadə etmək, dildə danışmaq istəyini formalaşdırır. Bununla yanaşı dərslərin keyfiyyətini və effektivliyini artırır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi xarici dili ingilis dili olan ali məktəblərdə fəal və interaktiv təlimin təşkilində müasir metod və üsulların istifadəsinə geniş yer vermək, bunu həyata keçirmək üçün ənənəvi metodların istifadəsini azaltmaq və yaxud tamamilə dayandırmaq, təhsilin keyfiyyətini artırmaq üçün bununla əlaqədar bəzi dəyişikliklər etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işinin yazılmasında aşağıdakı metodlardan istifadə olunmuşdur:

- nəzəri təhlil və tərkib;
- müşahidə;
- müsahibə;
- müqayisə;
- sorğu;
- pedaqoji eksperiment.

Müdafiəyə aşağıdakı ***müddəalar*** təqdim olunur:

- müasir dövrdə metod və üsullarla bağlı aparılan tədqiqatlarda əsas diqqət dərslərin daha səmərəli və effektiv şəkildə keçirilməsinə yönəldilir;

- müasir metod və üsulların tədris prosesində tətbiqi tələbələrin dili sadəcə öyrənmələrinə deyil, həmçinin onu mənimsəmələrinə də xidmət göstərir;
- tələbələrdə eşidib-anlama, yazı, oxu və danışıq bacarıqlarının formalaşdırılmasında və inkişaf etdirilməsində müasir metod və üsullar böyük rol oynayır;
- ümumiyyətlə metod və üsullarla bağlı aparılan tədqiqat işləri tələbələrin fəaliyyətlərini istiqamətləndirə, stimullaşdırır və bütövlükdə dilin tədris prosesində daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsinə və uğurlu nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxarır.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin ümumi məzmunu haqda Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında iclaslar zamanı hesabat formasında məlumatlar verilmiş və tədqiqat işi ilə bağlı bir məqalə çap olunmuşdur. Məqalə “Metod və üsulların ingilis dilinin tədrisində rolu” başlığı altında yazılmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işinin ümumi həcmi 66 səhifədir.

Magistr dissertasiyasının giriş hissəsində əvvəlcə tədqiqat işi haqqında ümumi məlumat verilir. Sonra isə tədqiqat işinin aktuallığı, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, fərziyyəsi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, elmi yeniliyi, metodları, müdafiəyə təqdim olunan müddəaları, aprobasiyası və strukturu şərh edilir.

Dissertasiya işinin birinci fəslində metod və üsulların nəzəri əsaslarının təhlilinə həsr edilmişdir. Bu hissədə ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan metod və üsulların linqvistik və psixoloji əsasları təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində müasir metod və üsulların tətbiqi yolları, onların tətbiqində istifadə olunan çalışmalar sistemi və bu metod və üsullarla əlaqədar keçirilən eksperiment və onun nəticələrinin təhlili öz əksini tapmışdır.

Magistr dissertasiyasının sonunda nəticələr ümumiləşdirilmiş və tədqiqat zamanı istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı müvafiq ardıcılıqla qeyd edilmişdir.

I FƏSİL

İNGİLİS DİLİNİN TƏDİRİSİNDƏ MÜASİR METOD VƏ ÜSULLARIN TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Metod və üsulların linqvistik əsasları

Xarici dil insanın dünyagörüşünü artırır, onun ana dilindəki biliklərini dərinləşdirir və onu daha zəngin insana çevirir. Bu gün xarici dil ölkələr arasında iqtisadi, siyasi, elmi və mədəni ünsiyyət üçün önəmli bir vasitə hesab olunur. Hal-hazırda xarici dil müxtəlif və çətin problemlərin həllində, fikir mübadiləsində, yeni əlaqələr qurmaqda, ölkələr arasındakı münasibətlərin möhkəmləndirilməsində böyük rol oynayır.

İngilis dili 21-ci əsrin ən dominant dillərindən biridir. İngilis dili elmin, incəsənətin, turizmin, internetin və çox geniş ticarət və ixracatın dili olaraq istifadə olunur. Bu səbəbdən də, ingilis dilini tədris etmək üçün yeni metod və üsullara üz tutulur. Metod və üsullardan sadəcə məktəblərdə deyil həmçinin digər təhsil müəssisələrində də, ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadə olunur.

Oxford Advanced Learner's Dictionary VII nəşrində metod sözü aşağıdakı kimi izah edilmişdir: “nəyisə etməyin (həyata keçirməyin) xüsusi yolu” [30, s.963]. Həqiqətən də təlim metodları bizə tədris prosesində etmək istədiyimiz işləri həyata keçirməyə imkan verən vasitə hesab olunur.

Webster-in Üçüncü Yeni Beynəlxalq Lügətinə görə, metodologiya "bir problemin həllində istifadə edilən metodların, prosedurların, konsepsiyaların, qaydaların əsas hissəsi hesab olunur, metod isə bir məqsədə nail olmaq üçün “prosedur və proses” və yaxud da “bir qrup qaydalar toplusu” adlanır [21, s. 117].

Müxtəlif dövrlərdə, xarici dilin tədrisi və öyrənilməsi məqsədlərindən asılı olaraq yeni metodlar yaranıb. İstənilən halda hər bir metod müəyyən bir ada malikdir və metodun adı onun həyata keçirildiyi məntiqi fəaliyyət kateqoriyasını əks etdirir. Məsələn: sintetik metod, analitik metod, deduktiv

metod, induktiv metod və s. Bəzən metodun adı dilin hansı aspektinin tədris olunmasından asılı olaraq müəyyən olunur. Məsələn: qrammatik metod, leksik metod və fonetik metod. Bəzən isə metodun adı dilin öyrənmə psixologiyası əsasında müəyyən olunur. Məsələn: intuisiyaya əsaslanan metod, idraka əsaslanan metod, birbaşa metod və s.

Ümumiyyətlə metodlar qədim və uzun tarixə malikdir. Xarici dillərin tədrisində ən qədim metod Qrammatik tərcümə metodu hesab olunur. O, öz kökünü latın məktəblərindən almışdır. İlk olaraq Latın dilinin məktəblərdə tədrisi üçün nəzərdə tutulsa da sonradan müasir dillərin tədrisində də geniş istifadə olunmuşdur. Qrammatik tərcümə metodundan istifadə zamanı əsas¹ diqqət dilin qrammatik qaydalarına verilir. Adından da göründüyü kimi bu metodun istifadəsi zamanı tərcümədən geniş istifadə olunur. Tərcümədən əsasən yeni sözlərin, qrammatik formaların və strukturların izahı üçün geniş istifadə edilir. 18-ci və 19-cu əsrlərdə məktəblərdə qrammatik tərcümə metodunun qədim versiyası tətbiq edilirdi. Pedaqogika, psixologiya və dilçiliyin inkişafı qrammatik tərcümə metodunda da dəyişikliklər etmişdir. Qədim metod olmasına baxmayaraq Qrammatik tərcümə metodu hələ də bəzi ölkələrdə və məktəblərdə tətbiq edilir.

Birbaşa metod Qrammatik tərcümə metoduna qarşı olaraq ortaya çıxmışdır. Birbaşa metod 1870-ci ildən başlayaraq geniş istifadə olunmağa başlamışdır. Birbaşa metodun yaranmasına və inkişaf etməsinə aşağıdakılar səbəb oldu: sənayenin müxtəlif sahələrinin sürətli inkişafı, beynəlxalq ticarətin böyük inkişafı, müstəmləkələrin genişləndirilməsi və s. kimi səbəblər insanları xarici dildə danışmağı və yazmağı öyrənməyə vadar etdi.

Qrammatik tərcümə metodundan fərqli olaraq direkt metodun tətbiqi zamanı ana dilindən istifadə olunmur. Sinifin əsas dili hədəf dil hesab olunur. Birbaşa metod da həmçinin tərcümənin əvəzinə əyani vəsaitlər və müxtəlif şifahi və yazılı çalışmalardan istifadə olunur. Bu metodunun Birbaşa metod

kimi adlandırılmasında əsas səbəb, onun ana dildən istifadə etmədən bir-başa hədəf dillə əlaqə qurmasıdır.

Uzun tarixə malik olan metodlardan biri də Audio-Linqual metoddur. Bu metod “İkinci Dünya Müharibəsi” dövründə Amerika Birləşmiş Ştatlarının dilçilərdən xarici dili asan və sürətli şəkildə tədris etmək üçün xüsusi bir proqram hazırlamağı tələb etdikdən sonra meydana gəldi. Beləliklə, dilçilər hər kəsin xarici dili tez və asan şəkildə öyrənə bilməsi üçün Audio-Linqual metodu yaratdılar. Audio-Linqual metodunun məqsədi hədəf dili kommunikativ şəkildə istifadə etməkdir. Yəni Audio-Linqual metodun məqsədi tələbələrin hədəf dildə danışa bilmələri üçün onların ünsiyyət bacarıqların formalaşdırılmasına və dinləyib-anlama və danışmaq bacarıqlarının inkişafına yönəlmişdir. Buna görə də tələbələr hədəf dil də yeni vərdişlər formalaşdırmaq və ana dilin də olan köhnə vərdişləri aradan qaldırmaq üçün davamlı olaraq hədəf dili öyrənməli və onu ünsiyyət zamanı istifadə etməlidirlər.

Bu metodun əsas xüsusiyyətləri yeni sözlərin və strukturların dialoq vasitəsi ilə verilməsidir. Bu dialoqlar imitasiya və təkrarlanma vasitəsi ilə öyrənilir. Təkrarlanma işləri dialoqlarda təqdim edilən nümunələr əsasında aparılır. Larsen və Freeman qeyd edir ki, əgər biz tələbələrin ingilis dilində danışa bilmələrini istəyiriksə təkrarlardan istifadə etməliyik. Təkrar xarici dilin tədrisinə də Audio-Linqual metodun əsas xüsusiyyətlərindən biridir [29, s.63].

Hazırda xarici dillərin tədrisi üçün çoxlu sayda metodlar mövcuddur. Biz bu metodları ənənəvi və müasir olmaqla iki qrupa bölürük. Ənənəvi metodlar aşağıdakı xüsusiyyətlərinə görə xarakterizə olunur:

- 1) dərslərin izahı, yoxlanılması və yadda saxlanması üçün ana dilindən istifadə olunması;
- 2) qrammatikanın deduktiv izahı və qrammatik çalışmaları istifadəsi;
- 3) bütün dil bacarıqlarının inkişafı (dinləmə, oxuma, danışma və yazma) və s.

Ənənəvi metodlar yeni tədris materialları və tədris üsulları qəbul etsələr də, hələ də yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayırlar.

Müasir metodların əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- 1) tələbələr yazmaqdan əvvəl danışmağı öyrənirlər. Buna görə də danışq və yazı materialların təqdim olunması arasındakı fərqlər müxtəlif olur. Bu da tədrisin məqsədindən, tələbələrin yaşından; dərsin təşkil olunmasından və s. asılı olur.
- 2) tələbələr bacardıqları qədər öyrəndikləri dilin dil daşıyıcıları kimi danışmalıdırlar. Ona görə də onlar sözlərin o dildəki tələffüzünə diqqət yetirməlidirlər. İndiki dövr də tələbələrin tələffüzünü formalaşdırmaq daha asandır. Çünki telefon, kompüter, televizor, radio, proyektor, ağıllı löhvələr, dil laboratoriyaları və s. kimi müasir texnologiyalar mövcuddur.
- 3) xarici dilin tədrisi zamanı tərcümədən istifadə olunmur. Dərsdə əsasən hədəf dildən istifadə olunur. Ana dilindən çox az istifadə olunur.
- 4) qrammatikanın tədrisi zamanı qaydalardan çox nümunələrdən istifadəyə yer verilir. Tələbələrdən tələb olunur ki verilən nümunəyə baxaraq tapşırığı həll etsinlər. Məsələn: verilmiş sözləri başqa sözlərlə əvəz etmək, cümlə də dəyişiklik etmək, isimləri təkdən cəmə keçirmək, cümləni indiki zamandan keçmiş zamana və ya məlum növdən məchul növə keçirmək və s. kimi nümunələrdən istifadə olunur.
- 5) tələbələrin fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün real həyat situasiyalarından geniş istifadə olunur. Bu tələbələri hədəf dildə ünsiyyətə cəlb etmək və onların dilə qarşı marağını artırmaq üçün edilə bilər.
- 6) oxu və yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələbələr ilk öncə dil materiallarını şifahi şəkildə mənimsəməlidirlər. Daha sonra informasiyanın göndərilməsi və qəbul olunması kimi spesifik xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.

Keçən əsrdən sonra tədqiqatçılar, müəllimlərə xarici dili ən yaxşı şəkildə tədris etmələrinə imkan verən mükəmməl bir metodun olmadığını müəyyən etdilər. Hər metodun həm yaxşı, həm də yaxşı olmayan tərəfləri var. Bəzi metodlar sadəcə müəyyən tələbələr üçün istifadə oluna bilər, ancaq hər kəs üçün faydalı ola bilməz. Bununla yanaşı bəzi alimlər tək metod və üsuldan istifadə

etməyə qarşıdırlar. Brown qəti bir üsuldan istifadə etməkdənsə daha çox prinsipləri olan yanaşmadan istifadə olmasını üstün¹ tutur. O, on iki prinsip qeyd edir: avtomatlıq, mənalı öyrənmə, mükafatın gözlənilməsi, daxili motivasiya, strateji investisiyalar, dil eqosu, özünə inam, risk almaq, dil-mədəniyyət əlaqəsi, ana dili effekti, dillər arasındakı əlaqə və ünsiyyət bacarıqları.

Digər müəlliflər də həmçinin ingilis dilinin tədrisi zamanı lazımlı olan müxtəlif prinsiplərdən danışırlar. Krashen və Terrell tələbələrin dili mənimsəməsi üçün anlaşılıq girişin təmin edilməsinin əhəmiyyətindən danışırlar. Onlar həmçinin ikinci və ya xarici dilin mənimsənilməsində motivasiyanın rolunun böyük olduğunu qeyd edirlər [17, s.1,2].

Xarici dilin tədris metodları, müxtəlif məktəblərdə və tədris müəssisələrində xarici dilin tədrisi ilə bağlı olan nəzəriyyənin elmi cəhətdən sınaqdan keçirilmiş əsası kimi başa düşülür. Xarici dilin tədris metodlarının bir elm olduğu sübut olunmuşdur. Biz bilirik ki, hər bir elmin özünün həll olunması problemləri və araşdırma yolları var. Həmçinin, bir elm kimi, xarici dilin tədris metodlarında öz problemləri və araşdırma yolları vardır. Onun problemlərinə daxildir:

- nə üçün öyrədirik - xarici dilin tədrisinin məqsədi;
- nə öyrədirik - tədrisin məzmunu;
- necə öyrədirik - tədrisin metod və üsulları;
- kimə öyrədirik;
- nə zaman öyrədirik.

Metodlar ümumi və xüsusi olmaqla iki yerə bölünür. Ümumi metodlar hər hansı bir dilin ümumi problemləri ilə məşğul olur. Buna biz aşağıdakıları göstərə bilərik:

- materialın seçilməsi prinsipləri;
- xarici dil tədrisinin mərhələlərinin xüsusiyyətləri;

- əyani və texniki vasitələrindən istifadə problemləri, tədris prosedurlarının təşkili və intensivləşdirilməsi yolları;
- məktəbdənkənar işin təşkili və aparılması problemi və s.

Ancaq xüsusi metodlar müəyyən bir dilin tədrisi ilə məşğul olur.

Buna misal olaraq ingilis dilinin fonetikasi, söz sırası, zaman formalarından istifadə və s. göstərmək olar [23, s.6,7].

Xarici dilin tədrisi metodları, bir elm sahəsi olduğu üçün onun da öz araşdırma yolları vardır. Ancaq son dövrlərdə metodistlər arasında ən çox yayılanı metodları təcrübədən keçirmək məqsədi ilə aparılan eksperimentlər hesab olunur. Metodların öyrənilməsi, adətən sinifdə baş verən hadisələrin müşahidəsi ilə başlanır. Məsələn:

- müəllim və tələbələr bir - birləriylə necə əlaqə qurur;
- tələbələr necə başa düşür, danışır, oxuyur və ya yazır;
- danışarkən, yazarkən və oxuyarkən uşaqlar hansı səhvləri edir və s.
 - a) həmçinin müəllim və tələbələrlə söhbət tədqiqatçıya vacib informasiya verir.
 - b) təcrübələr zamanı aşağıdakı yollardan da istifadə olunur.
- bəzi linqvistik materialları təqdim edilir;
- əhatə olunan material nəzərdən keçirilir;
- tələbələr müstəqil işə cəlb edilir və s.

c) eksperimentin əsas məqsədi metodik problemlərin həllinə yönəlmişdir.

Xarici dilin tədris metodları, həmçinin digər elm sahələri ilə də yaxından əlaqədə olur. Onlara pedaqogika, psixologiya, fiziologiya, dilçilik və başqalarını misal göstərə bilərik.

Bu elmlər arasında, xarici dilin tədris metodları ən çox dilçiliklə əlaqədə olur.

Dil araşdırmalarının nəticəsi göstərir ki, tədris üçün materialların seçilməsində və tətbiq olunmasında metod və üsullardan uğurla istifadə olunur.

Tədris materialları əsasən dilçilər və metodistlər tərəfindən hazırlanır. Əksər görkəmli dilçilər, sadəcə dilçilik nəzəriyyələrini inkişaf etdirmir həmçinin onu dil təliminə də tətbiq etməyə çalışır.

Digər elmlər kimi xarici dilin tədrisi metodlarının da, yaranan problemləri aradan qaldırmaq üçün istifadə etdikləri müəyyən araşdırma yolları vardır:

- 1) ölkəmizdə və xarici ölkələrdə xaricilərin tənqidi tədqiqat yollarının öyrədilməsi;
- 2) müxtəlif məktəblərdə ən yaxşı xarici dil müəllimlərinin təcrübələrinin araşdırılması və toplanması;
- 3) tədqiqat zamanı ortaya çıxacaq fərziyyələri təsdiqləmək və ya inkar etmək məqsədi ilə sınaqların keçirilməsi.

Metodların tədqiqatı adətən müşahidə ilə siniflərdəki vəziyyətin necə olmasını müəyyənləşdirməklə başlayır. Məsələn: müəllim və tələbələr bir-biriləri ilə necə rəftar edir; tələbələr necə oxuyur, müəllimi necə başa düşür, danışır və ya yazır; onlar oxuyarkən, yazarkən, dinləyərkən və danışarkən hansı çətinliklərlə üzləşirlər;

Tələbələrlə və müəllimlə danışmaq metodların tədqiqatının başlıca məqsədlərindən biridir. Misal üçün tədqiqatçı bilmək istəyir ki, tələbə evdə ingilis dilinə nə qədər vaxt ayırır; o tapşırıqlarını necə edir.

Bir sözlə müəllim və tələbələrlə danışmaq aparan tədqiqatçı lazımlı məlumatlar əldə edir.

Metodların tədqiqatında suallardan geniş istifadə olunur. Nə zaman, tədqiqatçı şüalarla qarşılaşır, ona cavab vermək üçün bu yola üz tutur. Məsələn, o bilmək istəyir ki, müəllimlər tələbələrin ev tapşırıqlarının yoxlanılmasına nə qədər vaxt sərf edir və yaxud necə yoxlayır.

Xarici dilin tədrisində müəllimlərin nail olunası əhəmiyyətli olan ən azı dörd məqsəd var. Ancaq bunlar arasında, ən başlıca rol ünsiyyətə məxsusdur. Xarici dili tələbələr əsas olaraq ünsiyyət zamanı istifadə etmək üçün öyrənirlər.

Həmçinin, tələbələrin inkişaf etdirmələri vacib olan dörd nitq fəaliyyəti də vardır. Onlar eşidib-anlama, danışmaq, oxu və yazıdır.

Məlumatın göndərilməsi və qəbul edilməsi təhsildə ən önəmli iki komponent hesab olunur. Nəticədə, müəllim biliyi başa düşdüyü kimi ötürməyə çalışır. Təhsil müəssisələrində müasir üsulların istifadəsi təkcə təhsilin yaxşılaşdırılması üçün deyil, həm də insanları gücləndirmək, idarəetməni gücləndirmək və ölkəni inkişaf etdirmək üçündür. Təhsil sahəsinin də ənənəvi təhsil sisteminin üzünü tamamilə dəyişən yeni tendensiyalar ortaya çıxır. ELT (English language teaching) sahəsində də nəzəriyyələr və üsullar daim inkişaf edir.

Tələbələrin dil aspektlərinin (tələffüz, lüğət və qrammatika) və dil bacarıqlarının (oxu, yazı, dinləmə və danışmaq) formalaşdırılması xarici dilin tədrisində ən önəmli məsələ hesab olunur. Hər bir müəllim ilk növbədə ingilis dilinin tədrisində yeni sözlərin kontekstdə öyrənilməsinə və oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə əhəmiyyət verməlidir. Çünki sözləri bilmədən tələbə öyrəndiyi dildə nə oxuya, nə yaza, nə danışa, nə də o dili başa düşə bilər.

Ümumiyyətlə xarici dilin tədrisi zamanı müasir metod və üsulların istifadəsinə dərslərin əvvəlindən başlamaq lazımdır. Xarici dili yeni öyrənməyə başlayan istənilən bir tələbə müxtəlif çətinliklərlə üzləşir və normal olaraq da çoxlu səhvlər edir. Buna görə də tələbələrin motivasiyası kifayət qədər yüksək olmalıdır ki, onlar istənilən çətinliyə baxmadan, xarici dili öyrənməyə və danışmağa davam etsinlər. Dərs ilinin əvvəlindən bu cür motivasiya yaratmaq üçün müxtəlif tipli oyunlardan istifadə etmək sinifdə pozitiv mühit yaratmaqla yanaşı, həmçinin təlim nəticələrini yaxşılaşdırır. Bununla yanaşı tələbələrin öyrənməyə, olan maraqlarını daha da artırmaq üçün onların nailiyyətlərini qiymətləndirmək lazımdır.

Son illərdə xarici dillərin tədrisi ilə bağlı olan tədqiqatlara maraq artdığından, metodlara qarşı olan maraq da artmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində

əldə edilən yeni fikirlər və məlumatlar, yeni tədris materiallarına və üsullarına çevrilir.

Hazırda istifadə olunan metodların dəqiq sayı bilinmir. Ümumiyyətlə metodlar istifadə qaydalarına görə üç kateqoriyaya bölünür:

- a) dil mərkəzli metodlar;
- b) tələbə mərkəzli metodlar;
- c) təlim mərkəzli metodlar [25, s. 90].

Dil mərkəzli metodlar

Dil mərkəzli metodlar əsasən linqvistik formalarla bağlıdır. Bu metodlar əvvəlcədən seçilmiş və sıralanmış linqvistik strukturları forma mərkəzli təlimlər vasitəsilə tələbələrin təcrübədən keçirmələri üçün imkanlar yaradır. Bu nöqtəyindən nəzərdən dilin inkişafı təsadüfi deyil, daha çox niyyətli bir şəkildə baş verir. Yəni, öyrənənlərin hədəf dili öyrənmək və istifadə etmək üçün sistemli planlaşdırma və davamlı təcrübə vasitəsilə linqvistik xüsusiyyətlərə davamlı və şüurlu diqqət yetirmələri gözlənilir.

Dil mərkəzli metodlarla bağlı pedaqoqlar, dil öyrənməni ardıcıl və əlavə proses kimi görürlər. Yəni bir sıra qrammatik strukturlar və sözlər onların istifadə rahatlığına görə seçilir və çətinliklərinə görə qiymətləndirilir. Müəllimin vəzifəsi fərqli bir linqvistik elementi təqdim etmək və tələbələri onu tam mənimsəyəne qədər onlara kömək etməkdir. Dil mərkəzli metodlara biz Audio-Linqual metodu və Qrammatika-Tərcümə metodunu misal göstərə bilərik.

Tələbə mərkəzli metodlar

Tələbə mərkəzli metodlar əsasən tələbənin ehtiyacları, istəkləri və vəziyyətləri ilə bağlıdır. Bu metodlar əvvəlcədən seçilmiş və sıralanmış linqvistik strukturları və kommunikativ fikirləri/funksiyaları məna yönümlü fəaliyyətlər vasitəsilə tələbələrin təcrübədən keçirmələri üçün imkanlar yaradır.

Tələbə mərkəzli metodlar da dil mərkəzli metodlarda olduğu kimi dilin inkişafı təsadüfi deyil də daha çox niyyətli bir şəkildə baş verir. Tələbə mərkəzli metodlara bağlı pedaqoqların məqsədi, dil öyrənənləri qrammatik cəhətdən dəqiq və kommunikativ cəhətdən isə səlis görməkdir. Bundan əlavə, dil mərkəzli pedaqoqların, dilin linqvistik strukturlarının ardıcıl şəkildə təqdim oluna və izah edilə bilməsinə inandıqları kimi, tələbə mərkəzli pedaqoqlar da hər bir funksional kateqoriyanın bir və ya daha çox dil formaları ilə uyğunlaşa biləcəyinə, ardıcıl şəkildə təqdim olunacağına və tələbələrə izah edilə biləcəyinə inanırlar. Kommunikativ Dil Təlimi, Səssiz metod, Səcəstepedia, və Tam Fiziki Cavab kimi metodları biz tələbə mərkəzli metodlara nümunə göstərə bilərik.

Təlim mərkəzli metodlar

Təlim mərkəzli metodlar əsasən dil öyrənmənin idraki prosesləri ilə bağlıdır. Bu metodlar problemin həllinə yönümlü tapşırıqlar vasitəsilə tələbələrin sinifdə qarşılıqlı əlaqəsini təmin etmək üçün imkanlar yaratmağa çalışır. Bu metodlar vasitəsilə dilin formalaşması və inkişafı digər metodlardan fərqli olaraq, niyyətli deyil, təsadüfi bir şəkildə baş verir. Yəni dilin qrammatik quruluşuna və formal əlamətlərinə açıq şəkildə diqqət yetirilmir. Bu hissə də əsas üstünlük mənaya verilir.

Öyrənmə mərkəzli metodlarla bağlı pedaqoqların fikrincə, dilin inkişafı ilə bağlı ardıcıl bir proses deyildir. Buna görə də, burada seçilmiş, sistemli dil girişi tələb olunmur, lakin tələbələrin sinif fəaliyyətlərinə də iştirak etməsi üçün şəraitin yaradılması tələb olunur. Onlar, tələbələrin dilə və yaxud dilin xüsusiyyətlərinə diqqət göstərdikdə deyil, dili başa düşdük də, onu danışdıqda və ya nə isə etdik də o dili daha yaxşı öyrəndiklərinə inanırlar. Onlar həmçinin linqvistik sistemlərin tələbələr üçün, izah, təhlil və təqdim edilməsini mürəkkəb olduğunu düşünürlər. Təlim mərkəzli metodlara Təbii yanaşma və s. nümunə nümunə göstərə bilərik.

Sternin haqqında danışdığı metod partlayışı, bizim indi istifadə etdiyimiz yeni metodlardır. Onlara daxil olan metodlar aşağıdakılardır: Community Language Kommunikativ Dil Təlimi, Səssiz metod, Sacestepedia, və Tam Fiziki Cavab. Bütün bu yeni metodlar dil öyrənmə və tədrisində humanist yanaşmanı təbliğ edir (müdafiə edir). Kommunikativ Dil Təlimində müəllimin əsas vəzifəsi sinifdə rahat atmosfer yaratmaq, tələbələrin bir-birlərinə kömək etməsi, bir-birlərinə inanması üçün tədbir görməkdir. Səssiz metoddan istifadə edən müəllimlər sinifdə səssiz olmalı və yalnız zəruri olduqda danışmalıdırlar. Bu metodda müəllimlər rəngli cədvəllərdən və rəngli çubuqlardan istifadə edərək, tələbələrin öz hisslərini, düşüncələrini ifadə etməyə təşviq etməlidirlər. Sacestepedia da əsas məqsəd dil təlimi zamanı yaranan psixoloji maneələri aradan qaldırmaqdır. Bu metodla işləyən müəllimlərə, musiqidən, şəkillərdən istifadə edərək, sinifdə rahat bir mühit yaratması tövsiyə olunur. Hədəf dili Tam Fiziki Cavab metodu ilə öyrənən tələbələr aktiv öyrənənlər hesab olunur və onları aktivləşdirmək müəllimin üzərinə düşür. Müəllim ayağa qalx, otur, və löhvəyə gəl (stand up, sit down, walk to the board) kimi sadə əmrlərdən istifadə edir. Bu yeni metodlar həmçinin dizayner metodları kimidə adlanır. Yuxarıda adları qeyd olunan metodların hamısı tələbə mərkəzli nəzəriyyəyə əsaslanır. [25, s. 92].

Hal hazırda müasir dillərin öyrədilməsi üçün çoxlu yeni metod və üsullar mövcuddur. Onların əksəriyyətinin bir ümumi xarakteristikası vardır: onların əsas prinsipləri ya nəzəri dilçilikdən, ya da uşağın dil mənimsəmə prosesinin hipotetik təbiətindən hazırlanmışdır. Metodlar əsasən nəzəriyyəyə uyğunlaşdırılır, amma metodun məqsədə uyğunluğu, tələbənin maraqları, və siniflərin tərtibi kimi praktiki mülahizələr nəzərə alınmır. .

Metodların yayılması xarici dillərin tədrisində önə çıxan bir xüsusiyyətdir. Yeni sinif tətbiqləri, dil proqramları və materiallarının tərtib edilməsinə dair yanaşmalar dil tədrisinə daha effektiv və daha səmərəli yollar tapmaq öhdəliyini əks etdirir. Sinif müəllimi və proqram koordinatorun,

hərzaman olduğundan daha çox metodik imkanlar seçmə şansı vardır. Tələbələrin ehtiyaclarına, müəllimlərin üstünlüklərinə və məktəb və ya təhsil müəssisəsinin məhdudiyyətlərinə əsasən metod və materiallar seçə bilirlər. Bununla yanaşı, müxtəlif metodların olması bəzilərini rahatlatmaqdan çox karıxdırır. Metodlar, dilin hansı dil və necə bir dil öyrənildiyini göstərən çox müxtəlif fikirlərinə əsaslanır. Bəzi metodlar qəribə və məlum olmayan üsul və tətbiqlər təklif edir; digərləri isə başa düşülməsi çətin, anlaşılmaz bir tərzdə və tapılması çətin olan kitablarda təsvir edilir. Hər şeydən əvvəl, təcrübəçi tez-tez bir yanaşmaya və metoda dair ətraflı nəzəriyyənin olmamasına təəccüblənir.

Hazırkı zamanda ingilis dilinə olan maraq get-gedə artmaqdadır. Buna görə də ingilis dili dərsləri tələbələrin düşüncələrini, dilin məzmununu, öyrənmə fəaliyyətlərini və s. inkişaf etdirməyə yönəlib. Sınıf daxilində və xaricində müəllim-tələbə arasında əhəmiyyətli və qarışıqlıq əlaqə var. Biliyə əsaslanan bir cəmiyyətdə rəqabətə dözümlü və bacarıqlı qalmaq üçün müəllimlər karyeralarının başlanğıcından sonuna qədər özlərini inkişaf etdirməli və ya peşə öyrənmə fəaliyyətləri ilə məşğul olmağı davam etdirmələri gözlənilir. Hər bir peşə sahəsində olduğu kimi, müəllimlər də öz peşələrinə qarşı çox məsuliyyət daşıyırlar və həmçinin bilik və bacarıqlarını davamlı olaraq inkişaf etdirirlər. İngilis dili müəllimləri bir platforma yaratmaq və ingilis dilinin tədrisindəki gələcək ideologiyaları bilmək və özlərini peşəkar səviyyədə təkmilləşdirmək üçün müxtəlif növ konfrans və seminarlar təşkil edirlər. Yalnız akademik ixtisaslar müəllimlərin peşəkarlıqla inkişaf etməsinə kömək edə bilməz, digər tərəfdən də onlar mövcud təcrübələrlə təchiz olunmalıdırlar.

Xarici dilin təlimi prosesinin də müvəffəqiyyətli olması müəyyən edilmiş məqsədlərin, məzmunun və prinsiplərin qarşılıqlı əlaqəsindən və seçilmiş metod və üsullardan çox asılıdır. Təlim metodlarının əsas məqsədlərindən biri də təlim prosesini stimullaşdırmaqdır. Metod öyrənməni nizama salan və ya tələbələrə yol göstərən bir vasitədir. Təlim-tədris prosesində metod müəllim və tələbə fəaliyyətinin funksional-struktur komponenti hesab olunur. Tədris prosesində

müəllim və tələbələr qarşılıqlı əlaqədə olur. Bu əlaqə metodlar vasitəsi ilə həyata keçirilir. Birinin öyrətdiyi, digərinin öyrəndiyi bu ikitərəfli proses də, biz asanlıqla iştirakçılarının əsas funksiyalarını fərqləndirə bilərik. Əlbəttə ki, müəllimin əsas funksiyası öyrənmə prosesində tələbələrə kömək etməkdir.

- Müəllim öyrənmə prosesini təşkil edir,
- Tələbələrə təhsil və tərbiyə verir,
- Tələbələrin biliklərini yoxlayır və qiymətləndirir.

Təlim zamanı müasir metod və üsullardan istifadə edilən bir sinifdə tələbələr müəllimə nisbətən daha aktiv olurlar.

Ümumiyyətlə istənilən metodu istifadə etməzdən əvvəl üç məqama diqqət yetirilməlidir.

1. Seçilən metod təlimin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olmalıdır.
2. Seçilən metod həmçinin şagidlərin vizual, akustik və kinestetik tələblərinə cavab verməlidir.
3. Tələbələrin dil səviyyəsində kəskin fərqlər varsa, fərqləndirmədən istifadə edilməlidir

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, xarici dilin tədrisi metodların yaxından əlaqədə olduğu elmlərdən biri də psixologiyadır. Psixologiyada xarici dilin mənimsənilməsində böyük rol oynayan elmlərdən biri hesab olunur. Xarici dilin təlimi zamanı müəllim, tələffüz vərdişlərinin, qrammatik vərdişlərin, yazı və oxu bacarıqlarının və digər bacarıqların formalaşdırılmasında və inkişaf etdirilməsində tələbələrə kömək edir. Vərdişlərin və bacarıqların psixologiyasını bilmədən və ya nəzərə almadan, biz tələbələr də bu cür vərdiş və bacarıqları inkişaf etdirə bilmərik.

1.2. Metod və üsulların tətbiqinin psixoloji əsasları

Ümumiyyətlə, son iki onillikdə ümumi dilçilik, psixolinqvistika və idrak psixologiyası sahələrində xarici dilin öyrənilməsi ilə bağlı tədqiqatlar artmışdır.

İkinci və xarici dil öyrənməsində psixoloji və sosioloji amillər böyük rol oynayır. İlk olaraq, ikinci və xarici bir dildə əldə olunan nailiyyətləri təxmin etmək üçün aparılan tədqiqatlarda maraq, motivasiya və səy kimi şəxsi xüsusiyyətlərin zəif olduğunu göstərən R.G.Gardner olmuşdur. Brown həm idrak və həm də təsir prinsiplərinə əsaslanan ikinci dilin mənimsəmə nəzəriyyələrini və metodlarını yaratmağın vacibliyini söyləmişdir.

İkinci və xarici dil öyrənmənin sosial psixoloji aspektlərini müzakirə etmək üçün Gardner dilin öyrənilməsinə təsir edən dörd sahəyə önəm verilməsini təklif edir: sosial amillər, fərdi fərqlər, motivasiya və davranışlara təsir edən amillər və ikinci dil öyrənmənin xərcləri və faydaları [38, s. 15].

Sosial Faktorlar

Sosial faktorlar bir şəxsin xarici dili mənimsəməsinə təsir göstərə biləcək sosial ictimaiyyətin hər hansı bir xarakteristikasıdır. Sosial faktorlar dil öyrənənlərin öyrənmə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülür. Sosial səviyyəsi yüksək olan tələbələr ikinci dili və ya xarici dili, aşağı səviyyəli tələbələrə nisbətən daha yaxşı öyrənirlər.

Fərdi Fərqlər

Fərdi fərqlər aşağıdakılardan ibarətdir: yaş, cins, şəxsiyyət, dil qabiliyyəti və münasibət və motivasiya.

Aşağı yaşlı uşaqların hər hansı bir xarici dili, digərlərinə nisbətən daha yaxşı öyrəndikləri düşünülür amma bu tam olaraq sübut olunmamışdır.

Aşağı yaşda olan tələbələrin yeganə üstünlüyü onların dil öyrənmə üçün uzun zamanların olmasıdır. Asher and Price qeyd edir ki, xarici dildə verilmiş təlimatları yadda saxlamaqda böyüklər daha çox üstünlük təşkil edir. Xarici dil öyrənənlər, xüsusilə də yeniyetmə və böyük yaşlı olanlar, tələffüz və intonasiyada çətinlik çəksələr də həmin dilə effektiv şəkildə konsentrasiya ola bilirlər. [38, s.17]

Araşdırmalar göstərir ki, qadın öyrənənlərin xarici dilin öyrənilməsindən əldə etdikləri nailiyyətlər kişilərə nisbətən daha yüksəkdir. Ümumiyyətlə dili daha yaxşı öyrənənlərə açıq düşüncəli, həvəsli və aktiv olan insanlar aid edilir. Özünə və bacarıqlarına inam da dil öyrənilməsində önəmli faktor hesab olunur.

Motivasiya və davranışlara təsir edən amillər

İlk, ümumi sosial amillərə valideyn və müəllim münasibətlərini, cəmiyyətin inanclarını və ya mədəni gözləntiləri, həmyaşd təzyiqini və s. nümunə göstərə bilərik. Valideynlərin uşaqların ikinci və ya xarici dil öyrənməsində böyük əhəmiyyətə malik olduqları vurğulanır. Gardner valideynlər üçün iki rolun olduğunu müəyyənləşdirmişdir: aktiv və passiv. Birincisi valideynlər uşaqlarının dil öyrənmələrini dəstəkləməli, onların irəliləyişlərini izləməli və onların uğurlarını qiymətləndirməlidirlər. Daha sonra onları həvəsləndirmək və dil öyrənmə prosesinə də yarana biləcək problemlər zamanı onlara kömək etmək. Valideynlərin uşaqlarının dil öyrənmə prosesinə necə təsir etdiyinə dair müxtəlif tədqiqatlar aparılmışdır. Gardner müəyyən etmişdir ki, tələbələrin hədəf dilə olan həvəsinin, marağının, yüksək olması evdəki atmosferdən də çox aslıdır [38, s.19].

Eyni zamanda, müəllimlər də xarici dilin tədris prosesində də əhəmiyyətli rol oynayırlar. Müəllimlərin vəzifələrində müvəffəqiyyətli olması üçün bəzi ümumi xüsusiyyətlərin olması, fərdi və peşəkar olmaları gözlənilir.

Səbir, tolerantlıq, səmimilik, rahatlıq, həssaslıq, açıq fikirli və özünə inam bir müəllim üçün lazım olan əsas xüsusiyyətlərdir. Üstəlik, müəllimlər tələbələrini həvəsləndirməyi bacarmalıdırlar. Çünki dil öyrənərkən tələbələrin əhval-ruhiyyəsi yüksək olmalıdır. Müəllimin peşəkar keyfiyyətlərinə həmçinin mövzunu və tədris üsullarını bilməsi daxildir.

Müəllimlər öyrətdikləri dildə bilikli olmalı və o dilin mədəniyyətini də yaxşı bilməlidirlər. Onlar dilin necə təşkil olunduğunu, necə fəaliyyət

göstərdiyini, necə danışıldığını və necə yazıldığını, dillərin necə müqayisə olunduğunu, dilin mədəniyyətə necə təsir etdiyini, dilin bölgələrdə necə dəyişdiyini, necə öyrənildiyini və insanlara necə təsir etdiyini bilmələri lazımdır. Müəllim həmçinin dilin fonoloji, morfoloji, sintaktik və leksik sistemləri ilə tanış olmalıdır.

Tələbələrin münasibətləri və onların bacarıqlarına olan düşüncələri müəllimlərin gözləntiləri ilə əlaqələndirilir. Tələbələrin valideynlərinin sosial-iqtisadi statusu və ya sosial vəziyyətlərinə görə qiymətləndirilməsi onların istəklərinə, uğurlarına mənfi təsir göstərir. Üstəlik, əgər müəllimlər, tələbələrdən öyrətdiklərindən daha çox gözləyirlərsə, bu tələbələrin motivasiya və maraqların itməsinə səbəb ola bilər.

İngilis dilinin siniflərdə tədrisi, müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün müəllim tərəfindən dərinləndirilmiş və planlaşdırılmış bir fəaliyyətdir. Tədris prosesində müvəffəqiyyət əldə etmək üçün müəllim yeni təhsil nəzəriyyələri və təhsil psixologiyası haqqında lazımi məlumatla malik olmalıdır.

Dil öyrənmə və tədris prosesində iştirak edən psixoloji amillər dil müəllimləri üçün vacib məsələlərdən biridir. Hər bir müəllim, müəllim olmasından əvvəl yaxşı psixoloq olmalıdır. Sinfə daxil olan hər bir tələbə fərqli xüsusiyyətlərə malik olur və bu xüsusiyyətlərə əsaslanaraq onların bacarıq və qabiliyyətlərini ortaya çıxarmaq müəllimin vəzifəsi hesab olunur. Tələbələr arasındakı fərdi fərqlər sinifdəki ən əhəmiyyətli məsələlərdən biridir ki, müəllim onlara diqqət yetirməli və tədris prosesini bütün tələbələrə uyğun şəkildə təşkil etməlidir. Müəllimin tələbənin motivasiyasına dair məlumatı olması və onun tədris prosesi ilə əlaqəsi, müəllimə ingilis dilini öyrətmək üçün effektiv tədris metodlarını seçməsinə imkan yaradır. Tədris psixologiyası, müəllimə ingilis dili dərslərində tələbələrin dil öyrənməsini inkişaf etdirməsinə köməklik göstərir. Əslində istənilən bir dili tədris etmək uzun və çətin bir prosesdir. Ancaq tədris psixologiyasını yaxşı bilən bir müəllim, digər müəllimlərlə müqayisədə daha uğurlu ola bilər.

Birincisi, müəllim sinifdə motivasiya yaratmalı və tələbəin diqqətini özünə çəkməlidir. Motivasiyanın aşağı olması tələbənin akademik nailiyyətləri üçün ən böyük maneədir, buna görə də bütün müəllimlər bu maneələri aradan qaldırmalı və tələbələrin daha yaxşı öyrənmələri üçün onlara stimül verməlidir. İngilis dilinin ikinci və ya xarici dil kimi tədrisində müxtəlif əyani vəsaitlərin istifadəsi ilə yanaşı müasir metod və üsullardan istifadə edilməsi tələbələr və kontekst arasında güclü motivasiya yaradır, və bu da ingilis dilin də yeni sözlərin öyrənilməsini və əbədi yadda saxlanılmasını asanlaşdırır.

Motivasiya davranışı gücləndirən və istiqamətləndirən bir ehtiyac və ya arzu kimi müəyyən edilə bilər. Wilkins qeyd etdiyi kimi *"motivasiya ilk dilin öyrənilməsindən çox ikinci dilin müzakirəsində ortaya çıxan bir termdir"*. Motivasiyanın iki növü vardır: daxili motivasiya və xarici motivasiya. Daxili motivasiya fərdin daxili duyğuları ilə əlaqələndirilir. Deci və Ryan daxili motivasiyası yüksək olan tələbələrin öyrənmə səviyyəsinin daha yüksək olduğunu qeyd ediblər. Xarici motivasiya bir hədəfə çatmaq üçün davranışa istiqamət verən pul, ərzaq, tanınma və s. kimi ətraf mühit amillərini nəzərdə tutur. Bu, xaricdən mükafat istəyi ilə idarə olunur: valideynlər, işverənlər, müəllimlər və s. Ryan & Deci həmçinin xarici motivasiyanın cəzadan qaçmaq üçün mənfi məqsədi olduğunu da qeyd etmişlər [24, s.168].

Sosial təhsil baxımından motivasiya inteqrativ motivasiya və instrumental motivasiya kimi müəyyən edilə bilər, instrumental motivasiya işə düzəlmək, özünü inkişaf etdirmək və ya sosial statusunu yaxşılaşdırmaq üçün xarici dil öyrənmək arzusudur, instrumental əsaslı öyrənənlər öz məmnuniyyətləri üçün hədəfə çatmaq istəyirlər. Gardnerə görə, inteqrativ motivasiya müvəffəqiyyətli dil öyrənməsində mühüm rol oynayır. Tələbələrin öyrəndikləri dilin mədəniyyətinə münasibəti və motivasiyası müsbət olduğunda, onlar asanlıqla ikinci dilin mədəniyyətinin bir hissəsi olurlar.

Ellisə görə integrativ motivasiya instrumental motivasiyaya nisbətən qeyri-formal təhsilin daha çox əhəmiyyətə malik olması kimi müşahidə olunur. Həm integrativ həm də instrumental motivasiya ikinci dil və ya xarici dil öyrənmə prosesi üçün önəmlidir. Bir sözlə motivasiya ingilis dilinin öyrədilməsində mühüm yer tutur, buna görə də müəllim istifadə etdiyi metod və üsulların effektiv olmasını istəyirsə, əvvəlcə tələbələrini motivasiya etməlidir [bax: 43].

İkincisi, qabiliyyətli bir müəllim tələbənin stressini və narahatlığını azaldır və onun özünə inamını gücləndirir. Bəzən tələbələr öyrənmə prosesində çətinliklə qarşılaşırlar bu da onların özlərinə olan inamlarının zəifləməsinə səbəb olur. Özgüvənin azalması onların öyrənməyə olan həvəslərini zəiflədir və onların fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərir. Beləliklə, müəllim bu qorxu və stressin kökünü tapmalı və tələbələrə müvafiq strategiyalar vasitəsilə onları aradan qaldırmağa kömək etməlidir. Çox tələbə ingilis dili dərslərində danışmaqdan qorxur, çünki onlar düşünürlər ki, əgər sözləri səhv tələffüz etsələr və ya səhv söz işlətsələr, sinif yoldaşları onlara güləcəkdir. Müəllim tələbələrini danışarkən səhv etmələrinə baxmayaraq, onların təzyiq altına düşmədən, rahat bir şəkildə danışmalarına icazə verməlidir, və onlara qrup müzakirələrində iştirak edə biləcəkləri səmimi mühit yaratmalıdır. Psixoloqlar müəllimin sinifdə mərkəzi rol oynadığına, onun yaranan narahatlıqları aradan qaldırdığına və səbirli bir şəkildə səhvləri düzəltdiyinə inanırlar.

Bir təhsil mütəxəssisi Dr. Mohammad Reza Dehrangi qeyd edir: Bu gün dünyada tədris termini müəllimin vəzifəsi kimi qəbul edilmir, ancaq bugünkü tələbələr, dili müstəqil şəkildə özlərinin öyrənmələrinə təşviq etmək lazımdır. Əslində müəllim bir lider deyil, o sinfin yol göstərənidir. Belə ki, psixologiya biliklərinə sahib olan və tələbələrini səbirlə və yaradıcı şəkildə motivasiya edən müəllimlər daha çox uğurlu müəllimlər hesab olunur [24, s. 169].

Məntiqli təlim və prinsiplər tədris prosesində təsirli amillərdən biridir. Tədris psixologiyası müxtəlif psixologiya prinsiplərini təhsil sahəsində istifadə

etməyə çalışır. Tədris psixologiyasında öyrənilən mövzulara aşağıdakıları misal göstərə bilərik: fərqli öyrənmə metodları və qaydaları, düşüncə prosesi, xatırlama, yaddaş, motivasiya, təhsilin vəziyyəti və mövqeyi, intizam, müəllimlərin və öyrənənlərin biliyin köçürülməsində rolu və s.

Hal-hazırda psixologiya sahəsində çoxlu materiallar mövcuddur ki, bu da xarici dil tədrisində tətbiq edilə bilər. Məsələn, danışma mexanizmlərinin öyrənilməsində görkəmli bir sovet psixoloqu olan N.İ.Hinkin qaydaların və sözlərin birləşməsini beynin kinetik mərkəzində üstünlük təşkil etdiyini bildirir. Qulaq bir signal aldıqda o ilk öncə beyinə yeni eşitmə mərkəzinə çatır və sonra kinetik mərkəzə keçir. Beləliklə, əgər bir müəllim öz tələbələrini ingilis dilində danışmasını istəyirsə, o, eşitmək və danışmaq üçün lazım olan bütün imkanlardan istifadə etməlidir. Bundan əlavə, ikinci bir dili mənimsəmək, başqa bir kod əldə¹ etmək, informasiya əldə etməyin və ötürməyin başqa bir üsuludur. Bu yeni kodu ən təsirli şəkildə yaratmaq üçün müəyyən psixoloji amillər nəzərə alınmalıdır [33, s. 7].

Xarici dilin effektiv öyrənilməsi tələbələrin yaddaşından da çox asılıdır. Buna görə də hər bir müəllim tələbələrinin öyrəndikləri dil materiallarını müvəffəqiyyətlə yadda saxlamaqlarına necə kömək edəcəyini bilməlidir. Materialları təqdim edərkən metod və üsullardan istifadə edilməsi çox uyğundur. Nəticə etibarilə metodlar psixologiya ilə sıx bağlıdır. Psixologiya həmçinin öyrətmə və öyrənmə üçün üsulların seçilməsinə də kömək edir. Məsələn: ən effektiv şəkildə necə öyrətmək olar, hansı şəraitdə tələbələr sözləri, ifadələri, cümlə-nümunələri daha effektiv öyrənə bilirlər və ya tələbələrin yeni sözləri əzbərləyə bilməsi üçün daha asan yolları necə təmin etmək olar. Öyrənmə zamanı irəliləmiş, yeni biliklərin əlavə olunması ilə baş verdiyindən, müəllim müəyyən bir qrup tələbənin öyrədilməsi zamanı biliklərin onlar üçün nə dərəcədə lazımlı olduğundan xəbərdar olmalı, və həmçinin tələbələrə yeni məlumatlar verərkən hansı psixoloji faktorların nəzərə alınmasını bilməlidir.

Xarici dilin tədris metodlarının yüksək sinir sisteminin fiziologiyası ilə müəyyən bir əlaqəsi var. Pavlovun ikinci siqnalizasiya sistemi və dinamik stereotip şərti refleks nəzəriyyələri buna misaldır. Bu bir-biri ilə əlaqəli nəzəriyyələrin hər biri xarici dilin tədrisinə birbaşa aiddir.

Pavlova görə, vərdişlər şərti reflekslərdir. Şərti refleks, eyni bir hərəkətin tez-tez təkrarlanmasından sonra avtomatik olaraq həyata keçirilir. Pavlov insanın yüksək sinir fəaliyyətlərini, danışmasını və düşünməsini sinir sistemindəki əsas strukturların xüsusi funksiyaları olduğunu göstərmişdir. Bu sistem yalnız insanda inkişaf edir. O, beynin hiss üzvləri vasitəsi ilə siqnallara və xarici reaksiyalara cavab verdiyi kimi, daxili reaksiyalara da cavab verməsinə imkan yaradır [33, s.8,9].

Nəticədə insan davranışlarının bir növü də dil davranışıdır. Buna görə də bir xarici dili öyrədərkən, tələbələrin dili bir davranış kimi, müxtəlif real situasiyalar da insanlar bir-biri ilə əlaqə qurmasına yardım edən bir vasitə kimi öyrənməli olduqlarını nəzərimizdə saxlamalıyıq. Beləliklə dil tələbələrə situasiyalardan istifadə edilərək öyrədilməlidir.

Dünyanın hər yerində pedaqoqlar, xarici dil öyrənmək üçün “ Ən optimal yaş hansıdır? ” sualı ilə maraqlanırdılar. Son illər də xarici dili uşaqlıq dövründə, ən azı yetkinlik yaşına çatmamış öyrədilməsi dair müəyyən bir yanaşma vardır. Bu baxımdan uşaqlar erkən uşaqlıq dövründə, təbii bir mühitdə iki dilə məruz qaldıqları zaman, heç bir xüsusi səy olmadan da, hər iki dildə də səlis və aydın şəkildə danışa bilirlər. Əslində bir çox insan əsl ikidilli kimi olmanın yolunu, hər iki dili uşaqlıq dövründə öyrənmədə görürlər. Bu fikir həmçinin, Kanadalı beyin cərrahı Dr. Wilder Penfield tərəfindən də dəstəklənmişdir. Dr. Wilder Penfield qeyd edir ki, bir müddət sonra beyin öz elastikliyinə itirir, bu da dil öyrənməni get-gedə çətinləşdirir.

Doqquzla on iki yaş arası bir uşağın danışığı öyrənməsi üçün ən ideal yaş hesab olunur. Bu dövrdə uşaq asanlıqla iki və ya üç dili öyrənməyə bilər.

Buna baxmayaraq bu fikrə qarşı çıxanlarda var. İbtidai təhsil proqramında xarici dilin erkən tətbiq edilməsinin təsirlərini öyrənən bir çox pedaqoq qeyd edir ki, xarici dilin öyrənilməsinə birinci dildən daha çox vaxt ayrıldığından, bu da uşağın ana dilində təhsilinə və intellektual inkişafına mənfi təsir göstərir [20, s. 39].

Xarici dillərin tədrisi məşğul olan bütün alimlər, xarici dillərin tədrisində müəllimin peşəkar dil biliklərinin, öyrənənlərin fərdi xüsusiyyətlərinin və xüsusilə də motivasiyanın bərabər hüquqa malik olduğunu qeyd edirlər. Xarici dillərin tədris prosesi üç bərabər hissədən ibarətdir:

- müəllim və onun peşəkar bacarığı;
- tələbə və onun təşəbbüsü;
- tələbənin öyrənməli olduğu mövzu.

Ana dilinin mənimsənilməsində həmişə müvəffəqiyyət qazanılsa da, məktəblərdə xarici dilin öyrədilməsi bir çox ölkələrdə uğursuzluqla nəticələnir. Bunun əsas səbəbi isə tələbələr xarici dili təbii yolla öyrənmirlər və dilə digər fənlər kimi münasibət göstərirlər. Dil heç bir ünsiyyət konteksti və əsl ünsiyyət məqsədi olmadan, metodiki yolla seçilmiş cümlələr şəklində təqdim olunur. Xarici dil ana dilindən fərqli olaraq süni yolla təqdim olunur. Əsas diqqət ünsiyyətə deyil dilin formasına verilir. Həm şifahi həm də yazılı dilin eyni zamanda öyrədilməsi, dilin təbii şəkildə öyrənilməsinə maneə yaradır. Bu prosesi çətinləşdirir və adətən yazılı dil daha inkişaf etdirir. Çünki yazılı dil həm müəllimlər həm də tələbələr üçün asan görünür. Şifahi dil onlara ötəri bir dil kimi görünür. Tələbələr səhv etməkdən çəkindikləri üçün şifahi çalışmaları xoşlamırlar.

Ona görə də məktəb və universitetlərdə yeni dilin öyrənilməsi zamanı psixoloji prosesə və ona təsir edən müxtəlif amillərə diqqət yetirilməlidir. Bu amillərdən bəziləri aşağıda göstərilmişdir.

Ünsiyyət

Dil əsasən ünsiyyət üçün bir vasitədir, öyrənmə ünsiyyət tələb edir. Müəllimlər və tələbələr hədəf dilin tədrisi zamanı ünsiyyət fəaliyyəti ilə məşğul olmalıdırlar. Müəllimin yalnız hədəf dildə yəni onun öyrətdiyi və tələbələrinin öyrəndiyi yeni dildə danışıması gözlənilir. Müəllimin danışıqları tələbələrin ona həvəslə qulaq asmasını təmin etməlidir. Başlangıçda tələbələrə hər bir şəkildə cavab verməyə icazə verilə bilər: jestlərlə, tək sözlərlə, qırıq- qırıq danışmaqla və s. Tədris prosesi zamanı tələbələr hədəf dildən geniş istifadə etməyə çalışmalıdırlar. Buna görə də müəllim tələbələri ünsiyyətə təşviq edən tapşırıqlar hazırlamalıdır.

Təkrar

Bir sözü və ya cümləni yadda saxlamaq üçün bir neçə dəfə görmək və təkrar etmək lazımdır. Müəllim təkrardan istifadə edərək dil öyrənməni həm maraqlı etməyə çalışır həm də tələbələr öyrənmə üçün heç bir şüurlu səy göstərmirlər. Hər bir mövzuya uzun bir mətn vermək əvəzinə, eyni mövzuya bir neçə qısa mətn vermək daha məqsədə uyğundur. Çünki bu zaman tələbələr sözləri dəfələrlə görmüş olurlar.

Öyrənmənin davamlılığı

Böyük bir səylə əzbərlənən şeylər bir müddət sonra unudula bilər. Tədrisin əsasən şifahi olduğu bir müddətdə, bir sıra davamlı təlimə ehtiyac vardır. Asan bir şəkildə öyrənilən hər şey tez bir zamanda unudulur. Buna görə də öyrənmə davamlı olmalıdır.

Seçim

Dilin mənimsənilmə sürəti bütün sözlərdə, cümlələrdə və ifadələrdə eyni deyildir. Bəzi sözlər ilk baxışdan başa düşülür və hətta yaddaşda saxlanılır. Ancaq sözlərin kiminsə təcrübəsi, keçmişi və indiki zamanı ilə əlaqəsi olmadığı

üçün onları yadda saxlamaq çətin olur. Xüsusi səylər vasitəsi ilə saxlansalar belə, bir müddətdən sonra ağılımızdan çıxırlar. Bəzi sözlərin mənası yaxşı bilinməsə də, onlar musiqisinə görə yadda saxlanılır. Dilin böyük bir hissəsi yaddaşa saxlansa belə, biz istifadə edərkən bəzi sözlərə və ifadələrə daha üstünlük veririk. Beləliklə hər birimizin aktiv və passiv söz bazası var.

Yoxlama və yanılma

Tələbə əldə etdiyi, məlumatlardan dilin qaydalarına dair fərziyyələr hazırlayır. Onlar qaydaları təkmilləşdirən zaman müxtəlif səhvlərə yol verirlər. Buna tələffüz və qrammatik səhvləri misal göstərə bilərik. Bu səhvlər öyrənmə fəaliyyətinin təzahürüdür. Onlar öyrənmə prosesində normal və qaçılmazdırlar. Ancaq müəllimlərin əksəriyyəti səhvlərə əsəbi şəkildə yanaşırlar. Bu da tələbələrin dil öyrənməyə qarşı olan motivasiyaların azalmasına səbəb olur. Ümumiyyətlə səhvlər öyrənmə zamanı get-gedə azalır. Ancaq öyrənmə zamanı səhvlər azalmazsa, müəllim bu barədə tədbir görə bilər.

İngilis dili öyrənənlərin əksəriyyəti, o dildə danışmaq istəyir, lakin ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək o qədər də asan deyil. İngilis dilini müxtəlif ölkələrdə tədris etməyə çalışan müəllimlər çoxlu problemlərlə qarşılaşırlar. Hətta ingilis dilinin tədrisinə müəllim və tələbələr çoxlu vaxt sərf etsələr də istənilən nəticəni əldə edə bilmirlər. Buna görə də hər bir müəllim tədris psixologiyasını yaxşı bilməlidir. Bu halda müəllim tələbələrin dili öyrənməsinə daha yaxşı kömək edir. Tələbələrin fiziki və əqli cəhətlərindən agah olan, onları arzu və istəklərini bilən müəllim, onlara daha çox kömək edə bilər. Ona görə də ingilis dilinin tədrisi ilə məşğul olan müəllim interaktiv metod və üsulların istifadəsinə geniş yer verməlidir. Fəal təlim metod və üsulları vasitəsi ilə müəllim sakit və utancaq tələbələri də təlim prosesinə cəlb edə və onların motivasiyasını daha çox artırma bilər. [22. s.96-100]

II FƏSİL

ALİ MƏKTƏBİN AŞAĞI SİNİFLƏRİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN METOD VƏ ÜSULLAR

2.1. Aşağı siniflərdə ingilis dilinin tədrisində müasir metod və üsulların tətbiqi yolları

Ölkəmizin digər ölkələrlə olan mədəni, iqtisadi və siyasi əlaqələrinin genişlənməsi, xarici dillərə olan tələbatı gündən-günə artırır. Bu gün ölkəmiz dünya ölkələrinin əksəriyyəti ilə əməkdaşlıq edir və dostluq əlaqələri qurur. Buna görə də məktəblərimiz də xarici dillərin tədrisinə böyük əhəmiyyət verilir. Ən azı bir xarici dildə danışa və ünsiyyət qura bilən bir şəxsiyyətin formalaşdırılması müasir Azərbaycan məktəblərinin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur.

Respublikamızın məktəblərində xarici dillərin tədrisinin əsas məqsədi tələbələrdə kommunikativ dil bacarıqlarının formalaşdırılması və ünsiyyət vərdişlərinin yaradılması ilə xarakterizə olunur. Buna görə də tələbələr öyrəndikləri dildə daima ünsiyyət də olmalıdırlar.

Akad. A.A. Mirolyubov məktəblərdə xarici dilin tədrisin iki məqsədi olduğunu qeyd edir: birincisi öyrənilən dildən istifadə etmək üçün ünsiyyət bacarığının yaranması və ikinci tələbələrin ümumi təhsilini və tərbiyəsini inkişaf etdirilməsidir. Ölkəmizin məktəblərində ingilis dilinin tədrisi əsasən aşağıdakı məqsədlərə uyğun aparılır:

- a) xarici ölkələrlə əlaqələri genişləndirmək;
- b) elmi, texniki və incəsənəti inkişaf etdirmək üçün digər ölkələrlə fikir mübadiləsi aparmaq;
- c) xarici ölkələrin nümayəndələri ilə əlaqə qurmaq [8, S.22].

Ölkəmizdə xarici dilin tədris edilməsinin başqa məqsədlərindən biri də tələbələrin tərəkürünü inkişaf etdirməkdir. Həmçinin xarici dilin tədrisi zamanı tələbələrin elmi dünya görüşünü də inkişaf etdirmək mümkündür.

Ənənəvi təlim vasitələri ilə müasir dövrdə bir şəxsiyyət yetişdirmək mümkün deyildir. Ənənəvi təlim vasitələri yeni təlim prosesində istifadə olunan metod və üsullar müasir dövrün tələblərinə cavab vermir. Çünki ənənəvi təlim metodların istifadəsi zamanı tələbələrin fəaliyyəti passiv və təkrarlama xarakteri daşıyır. Ancaq təlim prosesi tələbələri fəal olmağa, məntiqi düşünməyə, bilik və bacarıqlarını müstəqil şəkildə inkişaf etdirməyə yönəltməlidir. Buna görə də biz ingilis dilinin tədrisi zamanı elə metod və üsullar seçməliyik ki, bu tələbələri dərslər boyu fəal və aktiv olmağa vadar etsin, onların dil öyrənməyə qarşı olan qorxu hissini azaltsın, onları yaradıcı düşünməyə və dil biliklərini inkişaf etdirməyə yönəltsin.

Bu gün ali məktəblərdə dil dərsləri fəal və yaxud interaktiv təlimə əsaslanır. Biz interaktiv təlim dedikdə müəllim və tələbələrin qarşılıqlı əlaqədə, ünsiyyətdə olduğu təlimi nəzərdə tuturuq. Bu zaman müəllimin əsas vəzifəsi tələbələrə yol göstərmək, onlara istiqamət vermək, tələbələr hər hansısa bir çətinliklə qarşılaşdıqları zaman onlara kömək etməkdir. Bununla yanaşı müəllim hər bir tələbəyə hörmətlə yanaşmalı, onların bilik və bacarıq səviyyələrindən asılı olmayaraq inam göstərməlidir. Çünki müəllimlərinin onlara inanması, tələbələrin öyrənməyə olan marağını daha da artırır.

Tələbələrin öyrənmə marağını artırmaq, onların tərəkürünü inkişaf etdirmək üçün fəal təlim metod və üsullardan geniş istifadə olunur. Bu təlim metod və üsullarından istifadə həmçinin sakit, utancaq və zəif tipli tələbələrin aktivləşməsinə gətirib çıxarır.

Fəal dərslər aşağıdakı kimi təşkil edilir:

- 1) Motivasiya və problemin qoyulması.

Bildiyimiz kimi istənilən bir tədqiqata başlamazdan öncə problemi qoymaq lazımdır. Əsl problem çox vaxt yeni fərziyyələrin, ehtimalların

yaranaşına səbəb olur. Buna görə də tədqiqat sualı formalaşdırmaq lazımdır. Tədqiqat sualı yeni biliklərin kəşfinə aparan bələdçi rolunu oynayır.

Bu mərhələni biz həmçinin motivasiya da adlandırırıq. Motivasiya sinifdə tələbələrin fəal olmasını təmin edir. Motivasiyanın əsas rolu tələbələrin diqqətini cəlb etmək, onların marağına səbəb olmaq və onları aktiv təlim fəaliyyətinə təhrik etməkdir.

2)Tədqiqatın təşkili.

Bu mərhələ də müəllim problemin həll olunması üçün tələbələrə iş tapşırır. Tələbələr problemin həll olunması üçün özündə yeni informasiya və suallar daşıyan çalışmalara üz tuturlar. Tələbələr bu işi fərdi, cütlərlə, kiçik qruplarla və yaxud bütün siniflə edə bilərlər. Lakin ənənəvi təlimdən fərqli olaraq müasir təlim də tələbələr cütlər və ya kiçik qruplar halında işləyirlər.

3)Məlumatın mübadiləsi.

Artıq bu hissədə tələbələr topladıqları yeni informasiyanın mübadiləsini aparırlar. Verilmiş suallara cavab tapmaq üçün tələbələr digər yoldaşlarının təqdimatlarına diqqətlə qulaq asırlar.

4)Məlumatın müzakirəsi və təşkili.

Bu mərhələ ən mürəkkəb mərhələ hesab olunur. Çünki bu mərhələ də tələbələr tapşırıqla bağlı fikirlərini sinifə və müəllimə çatdırırlar. Müəllim isə öz növbəsində toplanmış informasiyanın düzgün şəkildə müzakirəsinə və təşkilinə köməklik göstərir.

5)Nəticələrin çıxarılması.

Tələbələr fikirlərini çatdırdıqdan sonra müəllim tapşırıqla bağlı yanlış fikirlər olarsa, onu düzəltmələri üçün tələbələrə yol göstərir və yekun nəticə çıxarır.

6)Yaradıcı tətbiqetmə.

Yaradıcı tətbiqetmənin əsas məqsədi toplanan biliklərin möhkəmləndirmək və onun praktiki əhəmiyyətini tələbələrə göstərməkdir. Ona

görə də müəllim tələbələrə əldə etdikləri bu bilikləri tətbiq etmələri üçün onlara evdə işləyə biləcəkləri çalışmalar da verməlidir.

7) Qiymətləndirmə.

Dərsin sonunda isə müəllim tələbələrin nəticələrini qiymətləndirir. Müəllim tələbələrin işini həm kəmiyyətinə, həm də keyfiyyətinə görə qiymətləndirə bilər. Bu təlim prosesinin daha uğurlu olmasına şərait yaradır [6, s.5].

Fəal təlim zamanı istifadə olunan iş formaları: fərdi, cütlərlə, bütün siniflə və qrupla iş. Ancaq bu iş formaları arasında fəal təlim zamanı ən çox istifadə olunanı qruplarla işdir. Bu iş forması tələbələrin problemi birlikdə həll etməsini, yoldaşlarının fikirlərinə hörmət etməyi, qrupla birlikdə işləməyi və öz fikirlərini sərbəst söyləməyi öyrədir.

Ənənəvi təlim zamanı bəzi tələbələr dərsi bilsələr belə sinfin qarşısına çıxanda çaşıb qalır cavab verə bilmir. Bu da onların ruhdan düşməsinə, zəifləməsinə və zamanla passiv tələbələrə çevrilmələrinə səbəb olur. Ancaq fəal təlim zamanı bu cür problemlər olmur, sadəcə tələbələrin yoldaşları ilə müzakirəsi zamanı bir az səs-küy yarana bilər. Bu problemi də müəllim pedaqoji ustalığı göstərərək aradan qaldıra bilər.

Qrup işi aşağıdakı variantlar şəkilində həyata keçirə bilər:

a) Qrupların hamısı bir mövzu ətrafında müxtəlif tədris materialları ilə işləyə bilərlər.

b) Bütün qruplar sadəcə bir tədris materialı ilə eyni zamanda işləyə bilərlər.

c) Son olaraq qruplar sıra ilə eyni material üzərində işləyə bilərlər.

Hər qrupda əsasən 4-6 nəfər arası tələbə olur. Qrupların ümumi sayı isə 4-5 aralığında olmalıdır. Qrupdakı tələbələrin sayı normadan çox və ya az olması qrup işinə mənfi təsir göstərir. Qrupun üzvlərini müəllim seçməlidir. Müəllim bunu əvvəlcədən planlaşdırmalıdır. Həmçinin qrupdakı tələbələr də mümkün qədər fərqli olmalıdır. Yəni bir qrupa yüksək səviyyəli tələbələri digər qrupa aşağı səviyyəli tələbələri yığmaq olmaz. Eyni tələbələrin daima eyni qrupda

işləmələrinə də yol vermək olmaz. Buna görə də müəllim tez-tez qrupun üzvlərini dəyişməlidir.

Qrupun üzvləri təyin olunduqdan sonra hər qrup ayrı-ayrılıqda öz masasının arxasında əyləşir. Bundan sonra müəllim vaxtı müəyyənləşdirir və tapşırıqları verir. Qrupun üzvləri öz aralarında müzakirələr aparır və işlərini təqdim etməsi üçün aralarından bir nəfər seçilir. Bu müddət ərzində müəllim müşahidələr aparır, tələbələrin suallarını cavablandırır və lazım gəldikcə onlara köməklik göstərir. Vaxt bitdikdən sonra hər qrup öz işini təqdim edir. Son olaraq müəllim müzakirə aparır və qrupların işini ümumiləşdirir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz hər şey müasir və interaktiv təlimin əsasını təşkil edir. Ancaq metod və üsullar da fəal təlimin bir hissəsi hesab olunur. Yəni müasir metod və ya üsullardan istifadə təlim prosesini daha da effektiv edir. Bu gün xarici dillərin tədrisində XX əsirin sonlarına yaxın yaranmış innovativ metodlardan geniş istifadə olunur. Onlara Səssiz Üsul, Suggestopedia, Müştərək Dil Öyrənmə, Tam Fiziki Cavab və Kommunikativ Dil Təlimi və s. aid edilir. Bu metodların hər biri xarici dillərin tədrisində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Səssiz Metod

Əsas elementi rəngli taxta çubuqlar olan bu metod, xarici dillərin tədrisində böyük əhəmiyyətə malikdir. Səssiz Metod 1970-ci illərin əvvəllərində Caleb Gatteqno tərəfindən yaradılmışdır. Bu metodun əsas məqsədi tələbələr, öz düşüncələrini və hisslərini ifadə edə bilməsi üçün hazırlamaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün tələbələr mümkün olduğu qədər müəllimin köməyindən istifadə etməməli, öz səhvlərini müstəqil şəkildə düzəltməyə çalışmalıdırlar.

Qaleb Qatteqnoya görə bu metod digər metodlardan əsas bir üstünlüyünə görə fərqlənir. Bu metod sadəcə tələbələrə dili öyrətmir, həmçinin onlara müstəqil öyrənmə imkanı da verir.[32, s.289]

Bu metodun əsas üç prinsipinə aşağıdakıları göstərə bilərik:

- tələbələr dili təkrarlamadan və əzbərləmədən özləri aşkar etməklə öyrənirlər;
- dilin tədrisində fiziki obyektlərdən istifadə olunur;
- problemin həlli öyrənmənin mərkəzində durur.

Bu metodda “səssiz” sözünün istifadəsi çox vacibdir, çünki müəllim tələbələrin öyrəndikləri dili mümkün qədər çox istifadə etməyə təşviq etmək üçün bacardığı qədər təlim prosesində səssiz olmalıdır. Hədəf dilinin strukturu müəllim tərəfindən təqdim olunur və (qrammatik qaydaları tələbələr tərəfindən induktiv şəkildə öyrənilir. Kuisenaire çubuqlarından (əsasən riyaziyyatın tədrisində nəzərdə tutulmuş müxtəlif ölçülü kiçik rəngli bloklar) sözlərin mənasını göstərmək üçün tez-tez istifadə olunur. Müəllim həmçinin dilin strukturunda Kuisenaire çubuqlarından istifadə edərək öyrədir. Müəllim yeni elementləri hissə-hissə təqdim edir. Tələbələr onları tam mənimsəyəne və yenilərinə ehtiyac duyana qədər kommunikasiya prosesində istifadə edirlər.

Səssiz üsulla keçirilən dərs bir neçə mərhələdən keçir. İlk olaraq tələbələr tələffüzləri üzərində işləyirlər. Daha sonra dilin lüğət tərkibini öyrənməyə və sadə cümlələr qurmağa başlayırlar. Gattegno hədəf dilin lüğət tərkibinin seçilməsini və öyrənilməsini önəmli hesab edir. O, dildə istifadə olunan sözləri iki qrupa bölür. Birinci bölgüyə gündəlik həyatda istifadə olunan sözlər aid edilir . Bu sözlərə ərzaq, paltar, səyahət, ailə həyatı və s. kimi sözləri göstərə bilərik. İkinci bölgüyə isə daha çox siyasi və fəlsəfi məna daşıyan sözlər aid edilir. [32, s.290]

Richards və Rodgers bu metodu onun üç əsas xüsusiyyəti ilə ümumiləşdirilir.

1) Əgər tələbə özü araşdırır və yaxud nə isə yeni bir şey yaradırsa bu zaman dil öyrənmə tələbə üçün asan olur. Bəzi ənənəvi metodlarda olduğu kimi burda da qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün müəllim və tələbələr birgə işləyir. Öyrənmə prosesində tələbə sakit bir dinləyici yox, aktiv bir iştirakçısıdır.

2) Öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq üçün fiziki alətlərdən istifadə edilir. Onlara müxtəlif uzunluqlu və rəngli çubuqlar və qrafiklər aid edilir. Onlar yeni sözləri və qrammatik qaydaları təqdim etmək üçün istifadə olunur.

3) Öyrənmə, öyrəniləcək materiallara aid olan problemləri həll etməklə asanlaşdırılır. Bunu Benjamin Franklinin sözləri ilə ümumiləşdirilə bilərik: *“söyləsən unudaram, öyrətsən xatırlayaram, daxil etsən öyrənərəm”*. [15, s. 164]

Suqgestopedia

Suqgestopedia xarici dillərin tədrisində istifadə olunan metodlardan biridir. Bu ilk dəfə 1970 ci illərdə Bulqar psixiatr-pedaqoq Georgi Lozanov tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Suqgestopedianın ən gözə çarpan xüsusiyyətləri sinfin dekorasiyası və tənzimlənməsi, dərslərdə musiqidən istifadə olunması və müəllimin avtoritet davranışıdır.

Georgi Lozanovun əsas məqsədi tələbələrin öyrəndikləri dildə kommunikativ səriştə qazana bilmələri üçün idraki resurslardan öyrənmə prosesində istifadə etməkdir. Tələbələrin hədəf dili rahat bir mühitdə öyrənmələri üçün psixoloji faktoru əsas götürən Lozanov bu metodu yaratmışdır. [28, s.278]

Suqgestopedia istifadə zamanı sinif tələbələrin özlərini tam rahat edə biləcəkləri hala gətirilir. Buna tələbələrin rahat əyləşə biləcəyi stullardan tutmuş sinfin işıqlandırılmasına qədər olan hər şey daxil olur. Auditoriyanın divarları tələbələrin öyrəndikləri xarici dilin mənzərəli yerlərinə aid şəkillər və plakatlarla bəzədilir. Həmçinin o dilin qrammatikasını əks etdirən plakatlar da asılır.

Suqgestopedia metodu lüğətin tədrisi üçün effektiv bir üsul hesab olunur. Lozanov iddia edir ki, ənənəvi tədris metodlarından fərqli olaraq bu metod dili daha tez öyrənməyə kömək edir. Müəllimlərin əksəriyyəti tələbələrə söz öyrətməkdə çətinlik çəkir. Söz bazası çox olan tələbələr həmişə dilin öyrənilməsində daha uğurlu olurlar.

Bu metodla dil öyrənən tələbələr özlərinə dilin tədrisi zamanı istifadə edəcəkləri yeni ad və kimlik seçir. Bu tələbələrə daha rahat və açıq olmağa imkan verir. Çünki tələbələr başqa kimlik altında çəkinmədən və aktiv şəkildə fəaliyyət göstərə bilirlər.

Müştərək Dil Öyrənmə

Bir çox başqa metodlar kimi bu metodun da əsas məqsədi tələbələrin dili kommunikasiya zamanı istifadə etmələrinə nail olmaqdır. Müştərək Dil Öyrənmə tələbələrin birlikdə və qrup halında fəaliyyət göstərə biləcəkləri bir təlim metodudur. Çox saylı tədqiqatlar göstərir ki, tələbələr biliyi əməkdaşlıq şəkilində əldə etdikləri zaman daha yaxşı nəticə əldə edirlər. Bu zaman tələbələr arasında əlaqə yaranır, onların özlərinə olan inamı artır və dərslik materiallarını daha yaxşı başa düşürlər.

Əgər sinif tələbələrin xarici dili danışıq üçün istifadə edəcəkləri bir yer kimi nəzərdə tutulursa, bu zaman onlara qorxmadan, çəkinmədən ünsiyyət qura və rahat ola biləcəkləri bir şərait yaratmaq lazımdır.

Bu metoddan istifadə edən tələbələr dilə tam yiyələnənə qədər beş mərhələdən keçməli olurlar. Birinci mərhələdə onlar dairəvi halda əyləşərək 10 dəqiqəyə yaxın öz dillərində söhbət edirlər. Bundan sonra tələbələrdən biri öz ana dilində nə isə deyir və müəllim onu tərcümə edir. Tələbələr müəllim deyəni səs yazan maqnitofona yazırlar. Tələbələrin danışıqları mətn halında çap olunur və tələbələrin növbəti dərsləri üçün material rolunu oynayır. Tələbələrin bu mətn üzərində işləyə bilmələri üçün müxtəlif növ fəaliyyətlər təşkil olunur. Hər dərsin sonunda tələbələr öyrəndiklərini və dərs haqqında olan fikirlərini müəllim və digər yoldaşları ilə bölüşürlər.

Müəllim tələbələrin səhvlərini açıq şəkildə birbaşa düzəltmir. Müəllim bunu elə yolla etməyə çalışır ki, bu tələbələrin motivasiyasını aşağı salmasın.

Ona görə də müəllim ya tələbənin dediyi səhvi təkrarlayır ya da onu düzgün formasını təkrarlayaraq tələbənin səhvini başa düşməsinə təmin edir.

Bu metoddan istifadə zamanı tələbələr xüsusi olaraq qiymətləndirilməsələr də, müəllim onların performanslarını dildən istifadə zamanı davamlı olaraq qiymətləndirir.

Kurran tələbələrin rahat şəkildə öyrənə bilmələri üçün alt elementin olmasını qeyd edir. Bu elementlərdən birincisi təhlükəsizlikdir. Buna nümunə olaraq tələbələrin ana dilini dərs prosesində istifadə etmələrini göstərə bilərik. İkinci isə aqresiyadır. Kurran tələbələrə özlərinə təsdiqləmə imkanı verilməli olduğunu qeyd edir. Üçüncüsü isə diqqətdir. Dördüncü element olan refleksiya üçün dərs müddətində ayrılan vaxt hesab olunur. Müəllim mətni yüksək səsle oxuyarkən tələbələrə mətn haqqında düşünməyə vaxt verilir. Beşinci element yadda saxlamaqdır. Altıncı və sonuncu element isə fərqləndirmə hesab olunur. [16, p.141]

Müştərək Dil Öyrənmə nə müəllim yönümlüdür nə də tələbə yönümlüdür. Adından da görüldüyü kimi bu metodda tələbələr və müəllim eyni hüquqa malikdir.

Xarici dili yeni öyrənməyə başlayan tələbələr əvvəldə ana dilindən istifadə edirlər. Onlar xarici dildə olan sözlərin mənasını ana dildə verirlər. Son mərhələlər də isə söhbətlər artıq ana dilində deyil hədəf dildə aparılır.

Tam Fiziki Cavab

“Tam Fiziki Cavab” nitq və hərəkətin kordinasiyası əsasında yaradılan bir dil tədris metodudur; bu metod dili fiziki fəaliyyət vasitəsi ilə öyrətməyə çalışır. Bu metod Kaliforniyadakı San Jose Dövlət Universitetinin psixologiya professoru James Asher tərəfindən yaradılmışdır. Asher tələbələrin xarici dili uğurlu bir şəkildə öyrənmələri üçün onun ana dilinə oxşar şəkildə öyrənmələrini qeyd edir. O balaca uşaqlara yönələn nitqin əsasən əmrlərdən ibarət olduğunu və onların şifahi cavab verməzdən əvvəl fiziki reaksiya verdiyini bildirir. Asher

inanır ki, sadəcə kiçik yaşlı uşaqlar deyil həmçinin böyük yaşlı uşaqlar da dil öyrənmə zamanı bu metoddan istifadə edə bilər. [32, s.277,278]

Tam Fiziki Cavabla öyrənilən dilin qrammatikasına da diqqət yetirilir. Asher həmçinin inanır ki, dilin qrammatik quruluşu əmrlərin uğurlu nəticəsi zamanında öyrədilə bilər.

Asher Tam Fiziki Cavaba əsaslanan nəzəriyyələri üç qrupa bölür. [12, s.4]

1) Uşaqlıq zamanı dilin qavranılması nəzəriyyələri.

Uşaqları dili danışmağa başlamamışdan əvvəl onu qavrayırlar. Yəni, ana dilində olduğu kimi dili təbii yolla öyrənirlər.

2) Beyin sağ və sol yarımkürələrinə ayrılması.

Beyin sol yarım kürəsi nə isə izah edərkən, analiz edərkən, müzakirə edərkən və ya danışarkən istifadə olunur. Ancaq sağ beyin isə hərəkət edərkən, rəsm çəkərkən və s. istifadə olunur. Metodların əksəriyyəti beynin sol yarımkürəsini fəaliyyətə gətirir. Amma Asher sağ beyin yarımkürəsinin, sol beyin yarımkürəsindən qabaq fəaliyyət göstərməli olduğunu bildirdi. Xarici dili izah və müzakirə vasitəsi ilə öyrənən tələbələr onu sadəcə sol beyinləri ilə qəbul edirlər. Belə olduqda onların qəbul etdiyi məlumat sadəcə qısa müddətli yaddaşda saxlanılır və tezliklə yaddan çıxır. Lakin dil hərəkətlər vasitəsi ilə öyrənilərsə, O uzun müddət yaddaşda qalır.

3) Stressin azaldılması və emosional süzgəc.

Tələbələr rahat olduqda dili daha yaxşı öyrənirlər. Onlar əsəbi və ya narahat olduqda dili yaxşı qavraya bilmirlər. Emosional süzgəc yüksək olduqda tələbələr aldıkları məlumatları anlamaqda və xatırlamaqda çətinlik çəkirlər. Ancaq bu metoddan istifadə emosional süzgəci azaldır. Ənənəvi təlim metodlarından fərqli olaraq tələbələr dili daha asan öyrənə bilirlər.

Bu gün bir çox ölkələrdə və məktəblərdə bu metoddan geniş istifadə olunur. Xüsusilə də az yaşlı uşaqların dil öyrənməsində tətbiq olunur.

Kommunikativ Dil Təlimi

Kommunikativ Dil Təlimi 1960-cı illərin sonuna doğru Böyük Britaniyada yaranmışdır. Bu metodun yarandığı dövrə qədər Situasiyalı Dil Təlimi və Audio- Linqual Metod geniş istifadə olunurdu, amma Kommunikativ Dil Təliminin yaranması ilə bu metodlar sıradan çıxdı. Bu metodun əsas məqsədi xarici dildə kommunikativ səriştəyə malik olan tələbələr hazırlamaqdır. Əslində xarici dillərin tədrisində istifadə olunan metodların əksəriyyətinin məqsədi tələbələrdə kommunikasiya bacarıqları formalaşdırmaqdır. Lakin bu metodda kommunikativ səriştə anlayışı daha genişdir.,

Kommunikativ səriştə dilin aşağıdakı aspektlərində özünü göstərir:

- Dildən hansı məqsədlər və funksiyalar üçün istifadə etməyi bilmək;
- İstifadə etdiyimiz dili situasiyadan asılı olaraq dəyişə bilmək;
- Öyrəndiyimiz dildə olan mətnləri anlama bilmək;
- Dil biliklərində bəzi məhdudiyyətlər olmasına baxmayaraq kommunikasiyanı qoruyub saxlamağı bacarmaq.

Kommunikativ Dil Təlimində müəllimlər dərslərin ilkin təqdimatını verdikdən sonra tələbələrə dili istifadə etməyə cəlb edir. Onlar bunu müxtəlif növ oyunlar və problemin həllinə yönəlmiş müxtəlif tapşırıqlar vasitəsi ilə edirlər. Verilmiş tapşırıqlar və çalışmalar tələbələrin dilin kommunikativ cəhətdən maksimum şəkildə istifadə etmələrinə imkan verir.

Bu metodun əsas xüsusiyyətlərindən biri də tələbələr dərslərin prosesində interaktiv təlimin ən çox istifadə olunan iş formalarından olan kiçik qruplarda fəaliyyət göstərilir. Bu tələbələrin kommunikasiya bacarıqlarını formalaşdırmağa və inkişaf etdirməyə imkan verir.

Müəllim tələbələrin buraxdıqları səhvlərə çox diqqət yetirmir. Əsas diqqət tələbələrin öyrəndikləri xarici dildə səliss və sərbəst şəkildə danışa bilmələrinə verilir. Müəllim qiymətləndirməni tələbələrin kommunikativ fəaliyyətlərinə əsasən həyata keçirir.

Howatt Kommunikativ Dil Təlimini zəif və güclü olmaqla iki hissəyə bölür. Kommunikativ Dil Təliminin zəif versiyon tələbələrin dili kommunikativ məqsədlər üçün istifadə edə bilmələri üçün imkanların yaradılmasıdır. Güclü versiyonunda isə tələbələr dili kommunikasiya zamanı öyrənilər. [32, s.86]

Xarici dilin tədrisində Kommunikativ Dil Təlimini istifadə edən müəllimin sinif fəaliyyətində əsas iki rolu vardır. Birinci rolu bütün kommunikasiya prosesində bütün tələbələrin fəaliyyət göstərə biləcəyi bir şərait yaratmaqdır. İkinci isə müəllimin özü də bu prosesdə bir iştirakçı kimi fəaliyyət göstərməlidir. Müəllim həmçinin lazım gəldikcə tələbələrə məsləhətlər verir və onlara köməklik göstərir.

Tələbənin əsas rolu isə öyrənmə prosesində özü və öyrəndiyi dil arasında vasitəçi rolunu oynayır. Bu təlim metodu ilə tələbələr ənənəvi təlim metodlarından fərqli olaraq fərdi deyil, birgə fəaliyyət göstərilər. Onlar əsasən kiçik qruplarda və ya cütlər halında fəaliyyət göstərilər. Bu tələbələrin öyrənmə prosesində daha rahat hiss etmələrini təmin edir. Bu zaman tələbələr öz öyrənmələrindən məsuliyyət daşıyırlar. Əksər təlim metodlarından fərqli olaraq Tələbələr müəllimlə deyil bir-birləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar.

2.2. Müasir metod və üsulların tətbiqi ilə bağlı çalışmalar sistemi

İngilis dilinin tədrisində çalışma və tapşırıqların istifadəsinə geniş yer verilir. Bunun əsas səbəbi çalışmalardan istifadə zamanı tələbələr dili daha yaxşı qavrayır və yadda saxlayırlar.

Ali məktəb dərsləklərinin təhlili göstərir ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadə olunan çalışmalar müasir metod və üsullar əsasında hazırlanmışdır. Bu çalışmalar təlim prosesində tələbələrin aktiv fəaliyyətini təmin edir.

Bildiyimiz kimi, müasir təlim metodları ilə keçirilən dərslərin əksəriyyətində iş formalarından geniş istifadə olunur. Bu iş formaların arasında ən çox istifadə olunanları, qruplarla və ya cütlərlə olan iş formaları hesab

olunur. Bu çalışmaları təlim prosesin də tətbiqi zamanı qruplarla və cütlərlə olan iş formalarından geniş istifadə olunur.

Rəvanlığın və düzgünlüyün inkişafına xidmət edən tapşırıqlar arasındakı fərqi aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

1) Rəvanlığın inkişafına xidmət edən tapşırıqlar:

- dilin təbii şəkildə istifadəsini əks etdirir;
- kommunikativ bacarıqların formalaşmasına diqqət yetirilir;
- dilin mənalı şəkildə istifadəsini tələb edir;
- kommunikativ strategiyalarının istifadəsini tələb edir;
- qabaqcadan müəyyənləşdirilməsi mümkün olmayan dildən istifadəni əks etdirir;
- dilin kontekstdə istifadəsini təmin edir.

2) Düzgünlüyün inkişafına xidmət edən tapşırıqlar:

- sinifdə dilin istifadəsini əks etdirir;
- dilin düzgün istifadəsinin formalaşmasına xidmət edir;
- kontekst əsasında dilin təcrübədən keçirilməsinə kömək edir;
- sadə dil formalarının təcrübədən keçirilməsinə imkan yaradır;
- mənalı kommunikasiyanın istifadəsini tələb etmir;
- dil ilə əlaqədar formaların seçilməsinə nəzarət edir. [32, s.96]

Müasir dövrdə ingilis dilinin tədrisi zamanı çalışmaları seçərkən, onların tələbələrin eşidib-anlama, yazı, oxu və danışıq bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üçün uyğun olması vacibdir. Tanınmış pedaqoqlardan olan T.T.Şamova təlimdə tələbələr tərəfindən istifadə olunan tapşırıqların əsas əlamətlərini aşağıdakı amillərdə görür:

- a) tapşırığın məqsədi aydın olmalı;
- b) konkret tapşırıqlar olmalı;

- c) nəticə səlis ifadə olunmalı;
 d) verilən tapşırığı hər bir tələbə mütləq yerinə yetirməlidir. [5, s.75]

1. Match the words.

1) help my	a) swimming
2) do my	b) mum
3) visit my	c) TV
4) go	d) homework
5) have	e) grandma
6) watch	f) a music lesson

2. First read the dialogue and then write true or false for the following exercise.

Ibrahim: Hello, Omar. Nice to see you again.

Omar: Hi, Ibrahim. Nice to see you, too.

Ibrahim: Omar, do you like our new school?

Omar: It is great. It is a very big and tall building.

Ibrahim: Yes, you are right. It is a very beautiful building.

Omar: Ibrahim, our English study is very different now. The tables and chairs are very comfortable.

Ibrahim: And we have a very rich classroom library now. There are many interesting books and CDs.

Omar: Look at this story book. It is one of the interesting stories in this book. I really like it.

Ibrahim: What is it about?

Omar: It is about the Wind, the Cloud and the Sun.

Ibrahim: Which of them is strong? Are the Wind and The Cloud strong?

Omar: No, they aren't. The Sun is very strong.

Ibrahim: Does the book have a CD?

Omar: Yes, it does. Do you want to listen to it?

Ibrahim: With pleasure. And I want to read it, too.

True or False

- 1) Ibrahim and Omar like their English study.
- 2) Their English study is the same now,
- 3) They have got many books in their classroom library.
- 4) They don't have CDs there [2. s.18].

3. Read the text and do following exercises.

Hasan's uncle lives in the village. He has a horse. It is very beautiful. Its name is Bozat. It is from Garabagh. Bozat loves people. It is always friendly. It eats apples and hay.

Hasan's uncle and cousins usually ride horses. Horses sleep in a stable. It is not easy to look after a horse, but his uncle and cousins enjoy it very much.

Hasan's uncle has a big family. They live in a two-storeyed big beautiful house. There is a farm not far from their house. They keep many animals there,
a) In the first part students find out differences between Hasan's and his uncle's family. Next put and X in the following exercise.

b) In the second part students use the given words and fill the blanks, horses, two-storeyed, hay, stable, friendly

Activities	Hasan's family	His uncle's family
Rides horse		
Lives in a house		
Lives in a flat		
Has a large family		
Has a small family		
Lives in the village		
Lives in the town		

- 1) Bozat is very _____.
- 2) Hasan's uncle lives in a _____ beautiful house.
- 3) His uncle's family love _____.
- 4) They keep animals in the _____.
- 5) Horses like _____.

4. Use the following words and describe the weather forecast, rainy, warm, hot, sunny, icy, cold, snowy, dry, windy, foggy, cloudy, wet, clear, fine, pleasant, unpleasant, lovely, bad, nice.

Example: The weather is nice in the summer. Because it becomes sunny and warm.

5. Use the given words and fill the gaps.
pins, magnifying glass, paper clip, album, stamps, globe.

- 1) You can find many countries on a _____.
- 2) Helen, take the _____ and put the papers together.
- 3) My friend likes collecting _____.

4) Hasan's grandmother uses a _____ when she reads when she reads.

5) Will you pass me the _____ please?

6) I have got a nice _____ for my stamps.

6. Read the text and answer the questions.

June the 1st is Children's Day in many countries. We celebrate Children's Day in our country, too. Children present their dances and songs to parents and teachers. There are special TV programmes for kids on June 1. On that day children often visit poor families. They spend time with children there and give them presents, candies and cookies. But in some countries children are not happy. They don't go to school. They don't have houses or food. They are poor.
[2, s.27]

1) When do we celebrate Children's Day?

2) Where do children go?

3) What do they give to the children from poor families?

4) Why are children happy in our country?

5) Why aren't children happy in some countries?

7. Match the names of holidays with their dates.

1. Father's Day	a) second Sunday in May
2. Mother's Day	b) April 1
3. New Year's day	c) March 8
4. April Fool's Day	d) January 1
5. Children's Day	e) March 20
6. Women's day	f) June 1
7. Novruz	g) the third Sunday of June

8.Christmas

h) December 25 (2, s.94)

8.Read the text and choose the right name for it.

1) My favourite day 2) The library in my school 3) My friends

My name is Elmir. I like reading books. I often go to the school library. This is a picture of my school library. My friends and I like the books. There are bookshelves there. I have many books in my home library, too. My favourite books are: “Oliver Twist” by Charles Dickens and “Stories” by Zahid Khalil [2, s.102].

9. Use the given words and fill the gaps in the text, size, kill, wild, meat, dangerous, oceans.

Tigers, lions, monkeys, wolves, snakes, hippos, crocodiles, whales are animals. They live in the forests and Some of them are very big in_____ and their food is_____.They_____ small animals and eat them. Wild animals are_____ and they can kill people, too.

10. Match the answers with questions.

1) Where did you go on summer holidays?	A) In July.
2) When did you go there?	B) Ten days.
3) Who did you go with?	C) I enjoyed sunbathing.
4) Why did you go to beach?	D) With my parents.
5) What did you enjoy at the seaside?	E) I like swimming.
6) How many days did you spend there?	F) To Nabran.

11. Write the given verbs in the past tense.

- 1)The children ... (arrive) at the summer camp yesterday.
- 2)We ... (learn) about farm animals in the village.
- 3)Some children ... (swim) in the river last Sunday.
- 4)My parents ... (visit) my grandfather two days ago.
- 5)William ... (send) e-mails to his friends on Monday.
- 6)The girls ... (play) volleyball in the afternoon, [bax: 42]
- 7)The children ... (have) a barbecue on the beach last month.
- 8)At night they ... (sing) songs and (dance) last Saturday.

12. Fill in the gaps using degrees of adjectives.

- 1)Comic books are ... (funny) than adventure books.
- 2)Fairy tales are the ... (lovely) books for children.
- 3)Detective books are ... (exciting) than fairy tales.
- 4)Novels are ... (interesting) than detective books.
- 5)Poetry books are ... (readable) than fairy tales at the lesson.

13) Fill in the right form of the adjectives.

- 1.Novruz is the ... (good) the holiday of Azerbaijan people.
- 2.The book on the table is the ... (little) interesting one.
- 3.The weather today is ... (bad) than it was yesterday.
- 4.Sacrifice holiday is onej of the ... (much) enjoyable holidays. i
- 5.Alice makes ... (many) invitation cards than Mike [4, s. 43].

14) Odd-one-out.

- 1.market, holiday, decoration, balloon.

2.interesting, readable, funny, natural.

3.enjoy, love, distribute, like.

4.little, many, more, the most. [bax: 40]

15)Read and match.

1. I want to know English well.	A) You shouldn't make a noise
2. I don't understand the text.	B) She should speak English well
3. The teacher explains the rule	C) He should know the culture
4. Ann needs a good job.	D) You shouldn't watch TV much.
5. Tom has a trip to Japan.	E) You should work hard
6. I have an exam.	F) You should use a dictionary

16)Choose the correct degrees of adjectives.

1. Big Ben is heavy/heavier/the heaviest clock in the world.
2. Maiden tower is as old/older/the oldest as Tower of London.
3. London Eye is a cheap/cheaper/the cheapest place to have a good time.
4. The people living in the East End poor/poorer/the poorest than the people of West End.
5. The Tower Bridge is as old/older/the oldest as the Tower of London [4, s.75].

17) Put questions to the answers.

1 _____ ?

I watch different movies, music shows on the New Year Eve.

2 _____ ?

No, I don't I like to be at holne and celebrate New Year with my friends.

3 _____ ?

Yes, I do. I like this movie, especially for Kevin's role.

4. _____ ?

He did everything to keep their house safe.

5. _____ ?

I don't think so. I am never afraid of being alone at home [2, s. 87].

18) Put the words in the right order and answer them.

1. Tagiyev/bom/when/was?
2. childhood/how/his/was?
3. of/did/at/become/age/what/1 5/ he/the?
4. first/his/was/what/work?
5. what/he/build/did/buildings/people/for? [bax: 41]

19. Put in the correct order.

- A) - An orange juice, please.
- B) - That's 8.50 AZN.
- C) - Have you got any fish?
- D) - OK. I'd like some fish and chips, please.
- E) - Thank you.
- F) - Hello, what would you like to eat?
- G) - Here you are.
- H) - Can I pour you some juice?
- I) - Yes, we have.

20) Fill in much or many.

1. How ... sandwiches would you like?

2. How ... jam do you need?
3. How ... tea do you drink for dinner?
4. How ... eggs are there)in the box?
5. How ... yogurt have you got?
6. How ... rolls would you like?

21. Choose the antonym of words.

1) hot	a) sad
2) tired	b) scared
3) happy	c) calm
4) hungry	d) energetic
5) brave	c) thirsty
6) angry	g) cold [bax: 41]

22. Write each word in the correct verb tense.

	Past	Present	Future
Sit			
pop			
Scream			
hear			
build			
Buy			

23. Write the correct form of the verb to complete each sentence.

1. Mom _____ (go) to the store yesterday
2. Tomorrow, I _____ (write) an essay in class
3. Ken _____ (sing) an original song at the talent show last week
4. Now I _____ (listen) am to you.
5. Patricia _____ (travel) to Malaysia next month. [4, s.95]

24) Write the correct form ed or ing ending for the word given.

1. Frank (tap) _____ his foot to the music.
2. Kristi is (put) _____ the cake in the oven.
3. Mindy (play) _____ with her friends after school.
4. Mark is (look) _____ for his other sock.

25) Read and circle the right question word.

1. What/where did Jenny paint? A picture of her house.
2. Where/ when did you visit your cousins? Last week
3. Where/what did the boys have picnic? In the park.
4. What/when did you have for dinner last night? Pizza.
5. What/where did girls play tennis? At the sport center.
6. Where/when did the children have breakfast today? At seven o'clock.

[bax: 42]

26. Write verbs in past simple.

play, listen, play, watch, play, watch

1. I..... football at the weekend.

2. I TV at the weekend.
3. I computer games at the weekend.
4. I to the music at the weekend.
5. I the guitar at the weekend.
6. I a DVD at the weekend.

27. Fill gaps with right grammar words.

Was, wasn't, were , weren't.

- 1) We in the park.
- 2) He very naughty.
- 3) They just hungry.
- 4) I happy.
- 5) She wet.
- 6) They sad.
- 7) My brother cold.
- 8) My friend scared.

28. Complete the sentences with question words.

What / When / Where / Who

- 1) is your friend? My friend is Ferid.
- 2) are you from? I am from Azerbaijan
- 3) have we got on Monday? We have got PE.
- 4) have we got art? On Wednesday.
- 5) are you? I am Nihad.
- 6) are you going? I am going to the bank.

- 7) have got on Thursday? We have got maths.
 8) have we got English? On Monday.

29. Write words in correct places.

All, mall, tall, small, all, ball, wall

- 1) We go to school..... day.
- 2) We buy clothes in the.....
- 3) Giraffes are very..... animals.
- 4) Let's play with a..... in the park.
- 5) There's a cat on the.....
- 6) Australia isn't a country.

30) Circle right words.

1. Can't find my/mine racket.
2. Yes, she won. The trophy is her/hers.
3. Her/hers jacket is red and white.
4. Don't touch that. It is my/mine. .
5. These are our/ours trainrs.
6. The teams walked onto the court quiet/quietly.
7. They cheered loud/loudly.
8. Henry punched the ball very carefully/carefull.
9. The other team played badly/bad.
10. They ran quite slow/slowly [bax: 42].

2.3. Eksperimentin həyata keçirilməsi və nəticələrin təhlili

Xarici dili ingilis dili olan ali məktəblərdə müasir metod və üsulların istifadəsi ilə əlaqədar olan tədqiqat işində son olaraq eksperimenti həyata keçirməyə və nəticələrini təhlil etməyə çalışmışıq. Bilirik ki, hər bir tədqiqat işində eksperiment mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Eksperiment qısa vaxt ərzində tədqiqatçıya dəqiq və etibarlı nəticələr verir. Eksperiment zamanı tədqiqatçı eksperimenti həyata keçirmək üçün əvvəlcədən vaxt təyin edir, eksperiment üçün şəraiti təşkil edir və tapşırıqlar hazırlayır. Həm dəqiq və effektiv nəticəyə gəlməkdə, həm də irəli sürülən fərziyyənin yoxlanılmasında eksperiment böyük əhəmiyyətə malikdir.

Eksperiment üç mərhələdə həyata keçirilir:

- I mərhələ - müəyyənedici eksperiment;
- II mərhələ - öyrədici eksperiment;
- III mərhələ - yoxlayıcı eksperiment.

Eksperiment Xırdalan şəhəri 8 saylı tam orta məktəbin 5-ci sinfin də həyata keçirilmişdir. İlk olaraq eksperimentin keçirilməsi üçün eksperiment və kontrol sinifləri müəyyən edilmişdir.

1. Müəyyənedici mərhələdə əsas məqsəd ingilis dili fənninin tədrisi zamanı müasir metod və üsullardan məktəblərdə necə istifadə olunması götürülmüşdür. Eksperiment zamanı, müşahidələr aparılmış, ingilis dili müəllimləri ilə müsahibələr, kontrol və eksperiment siniflərində anket sorğusu keçirilmişdir. Aparılan müşahidələr və anket sorğuları onu göstərmişdir ki, müasir metod və üsullardan ingilis dilinin tədrisi zamanı az istifadə olunur. Dərslər əsasən ənənəvi metodlar vasitəsi ilə həyata keçirilir. Tələbələrin dərse cavab verməsi və qiymətləndirilməsi də həmçinin ənənəvi metodlarla aparılır. Bununla yanaşı təlim zamanı cütlərlə və qruplarla olan iş formalarından istifadə olunmur. Ona görə də tələbələrin motivasiyası aşağı olur və onların dil öyrənməyə maraqları olmur. Belə olduqda isə tələbələrin əksəriyyəti dərslər

prosesində fəallıq göstərmir və bir müddətdən sonra tamamilə passivləşir. Bunun qarşısını almaq üçün müəllim ingilis dilinin tədrisi zamanı fəal təlim metodlarının istifadəsinə geniş yer verməlidir. Həmçinin çalışdığı qədər dərsləri cütlər və qruplar şəklində təşkil etməlidir.

2. Öyrədici eksperimentin keçirilməsinin əsas məqsədi fəal təlim metodlarından istifadə edərək tələbələrin motivasiyasını yüksəltmək, onların ingilis dili öyrənməyə olan maraq və həvəslərini artırmaq, sinifdə olan bütün tələbələrin dərs prosesində aktiv fəaliyyətini təmin etmək, ingilis dilində danışan zaman onlarda yaranan qoruyucu hissini azaltmaq, öz fikir və düşüncələrini sərbəst şəkildə ifadə edə bilmələrinə köməklik göstərmək və ən əhəmiyyətli də ənənəvi təlim metodlarla keçirilən dərsə müasir metodlarla keçirilən dərsin nəticələrini müqayisə etmək.

Bu mərhələdə eksperiment əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş eksperiment və kontrol siniflərində aparılır. Kontrol siniflərdə dərslər əvvəlki qaydada yəni ənənəvi təlim metodlarından istifadə edərək həyata keçirilir. Eksperiment siniflərin də isə dərs müasir təlim metodları ilə aparılır. Hər iki sinifə də 5-ci sinif kitabın da olan “Children’s Day” adlı mövzu təqdim olunur. Tədqiqat ilk olaraq eksperiment sinfində aparılır. Bu sinifdə fəal təlim prosesində geniş istifadə olunan Insert metodundan istifadə olunur, insert metodu həm mütailəni həm də təfəkkürü inkişaf etdirmək üçün istifadə olunan interaktiv qeydetmə sistemidir. Məlumdur ki, interaktiv təlim zamanı müxtəlif iş formalarından geniş istifadə olunur. Ancaq bunların arasında fəal təlim zamanı ən çox istifadə olunanları cütlərlə və kiçik qruplarla olan iş formalarıdır. Beləliklə, tələbələrə mövzu haqqında mətn təqdim etməmişdən qabaq tələbələr cütlərə bölünür. Tələbələrə mövzu haqqında olan biliklərini və düşüncələrini qısa şəkildə yazmaları üçün onlara beş dəqiqə verilir. Onlara həmçinin bildirilir ki, yazdıqları tam dəqiq olmaya bilər, bu o qədər vacib məsələ deyil, bunu daha sonra dərs prosesində düzəltmək olar, əsas odur ki, onlar mövzu ilə bağlı fikir

və düşüncələrini yazsınlar. Cütlərlə iş sona çatdıqdan sonra müəllim və tələbələr mövzunun müzakirəsinə başlayır. Tələbələrin mövzu haqqında yazdıqları məlumatlar löhvədə qeyd edilir və sonra ümumiləşdirilir. Bu prosesdən sonra tələbələrə mövzu ilə əlaqədar mətn paylaşılır. Tələbələr verilmiş mətni oxuduqdan sonra onun kənarında bəzi işarələr qoymaları bildirilir. Bu işarələr aşağıdakılardır:

(V) - bildikləri informasiya;

(+) - onlar üçün yeni olan informasiya;

(-) - oxuduqları informasiya onların bildiklərini inkar edir;

(?) - əlavə məlumat almaq istədikləri məsələ.

Bundan sonra löhvədə cədvəl çəkilir və xanalara bu işarələr yerləşdirilir. Tələbələr öz yazdıqlarını cədvəldə qeyd edirlər. Daha sonra tələbələr müəllimlə birlikdə müzakirəyə başlayırlar. Onlar mövzu haqqında bildikləri ilə onlara yeni olan informasiyanı müzakirə edirlər. Sonda isə tələbələrin fəaliyyəti qiymətləndirilir.

Tədqiqatın növbəti mərhələsi kontrol sinifində aparılır. Eksperiment sinifində təqdim olunan “Children’s Day” adlı mövzu bu sinifdə də tətbiq olunur. Ancaq Eksperiment sinifindən fərqli olaraq kontrol sinifində dərs prosesi ənənəvi üsullarla aparılır. Mətn tələbələrə təqdim olunduqdan sonra hər kəs öz yerində sakit şəkildə mətni oxuyur. Sonra isə növbə ilə verilmiş mətni tərcümə edirlər. Mətnin içərisindəki onlara tanış olmayan sözləri dəftərlərinə yazır və qarşısından da mənasını qeyd edirlər. Bundan sonra tələbələrin hər biri ayrı-ayrılıqda dərslikdə verilmiş çalışmaları edirlər. Yazıb bitirdikdən sonra bir-bir çalışmanı oxuyur və əgər səhvləri varsa düzəldirlər. Dərs bu qayda ilə davam edir sonda tələbələr qiymətləndirilir və ev tapşırıqları verilir.

Tədqiqatdan əldə etdiyimiz nəticə göstərdi ki, eksperiment sinfi ilə kontrol sinfi arasında əhəmiyyətli fərqlər var idi. Eksperiment sinifində olan tələbələr kontrol sinifində olan tələbələrə nisbətən öyrənməyə daha həvəsli və

dərs prosesində daha çox aktivlik nümayiş etdirirlər. Ən əsası isə tələbələr dili artıq qiymət almaq xətrinə yox, o dildə danışa bilmək, yaza bilmək və s. üçün öyrənirdilər.

Tədqiqatın yoxlayıcı mərhələsində isə eksperiment və kontrol siniflərində keçirilən dərslərin nəticələrini ümumi şəkildə müqayisə etdik.

Nəticələri aşağıdakı cədvəldə daha aydın görmək mümkündür. Cədvəldə siniflərin adları və tədqiqat zamanı əldə olunan nəticələr göstərilmişdir.

	Kontrol sinif	Eksperimental sinif
Tələbələrin sayı	14	15
Əldə edilən bilik	60%	90%
Dildən istifadə	40%	80-90%
Aktivlik dərəcəsi	30-40%	80%
Əməkdaşlıq	30%	70%
Motivasiya	20-30%	80%

NƏTİCƏ

Son 20 il ərzində xarici dillərin tədrisində xeyli dəyişikliklər baş verib. Bu dəyişikliklər arasında ən əhəmiyyətli olanları isə dillərin tədrisini daha məhsuldar və effektiv edən müasir metodlar, üsullar və yanaşmaların ortaya çıxmasıdır.

Nəzəri ədəbiyyatın təhlilindən aydın olur ki, ingilis dilin tədrisində istifadə olunan müasir metod və üsulların psixoloji və linqvistik əsasları müəyyənləşdirilmişdir. Bu metod və üsullardan istifadə etməmişdən qabaq, xarici dillərin tədrisi ilə məşğul olan müəllimlər seçdikləri təlim metodları və yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz elm sahələri bağlı məlumatlı olmalıdır. Bununla yanaşı bu elm sahələrinin, onların istifadə etdiyi metod və üsullar üçün irəli sürdüyü nəzəri konsepsiyalardan xəbərdar olmalıdırlar.

Hazırda həm ali məktəblərdə həm də digər təhsil müəssisələrində fəal, interaktiv, kooperativ, kommunikativ və başqa metodların istifadəsinə geniş yer verilir.

Müasir dövrdə təlim prosesində əsas rolu müəllim deyil, tələbələr oynayır. Buna görə də tələbə sinifdə artıq obyekt yox, subyekt vəzifəsində çıxış edir. Yəni təlim prosesini tələbəyönümlü etmək üçün müasir və interaktiv təlim metodlarından istifadə olunur. Bu metodlar vasitəsi ilə tələbələr biliyi hazır şəkildə deyil, özləri axtarıb tapmaqla və araşdırmaqla əldə edirlər. Bu prosesdə müəllimin rolu yol göstərən, istiqamət verən və dərsi təşkil etməkdən ibarətdir. Tələbələr isə tədqiq edən, araşdıran şəxslər olaraq görülür.

Müəllimlər həmçinin tədris prosesinin əsas məsuliyyətini daşıyırlar. Yəni onlar həm öyrətdikləri dildə kommunikativ səriştəyə malik olmalı, həm də yaxşı müəllim ola bilmək üçün psixoloji, pədoqoji və metodiki billikləri dərinlən bilməlidirlər.

Metodiki ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, bu vaxta qədər xarici dillərin tədrisi ilə məşğul olan müəllimlərin qarşısında “nəyi” və “nə üçün” öyrətməli

suallarına cavab tapmaq dayanırdısa, indi isə “kimlərə”, “nələrə”, “necə” öyrətmək kimi aktual problemlər dayanır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrdə təhsil sistemi sadəcə innovativ metod və üsulların əsasında deyil həmçinin müasir təlim texnologiyaları əsasında qurulur və inkişaf edir. Bütün bunların nəticəsi olaraq tədris əvəzinə “öyrənmə” anlayışı ön plana keçir.

Müasir texnologiyaların da tədris prosesində istifadəsi təlim prosesini daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə kömək edir. Ona görə də müasir təlim texnologiyalarından istifadə həm tələbələrdən həm də müəllimdən bu sahədə bilikli olmalarını tələb edir. Bu texnologiyalarla işləmə bacarığı sadəcə xarici dillərin tədrisi müddətində deyil, həm də tələbələrin gələcək fəaliyyətlərində onlara üstünlük qazandırır.

Ali məktəb dərslərinin təhlili göstərir ki, ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan materiallar müasir metod və üsullar əsasında hazırlanmışdır. Bu materiallar təlim prosesində tələbələrə aktiv fəaliyyətə cəlb edə biləcək kommunikativ çalışmalar sistemi ilə zəngindir.

Apardığımız araşdırmalar göstərir ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı müasir və interaktiv metodlardan istifadə təlimin keyfiyyətini yüksəldir, tələbələrin fəallığını artırır və onları motivasiya edir. Buna görə də mümkün qədər ənənəvi təlim metodların istifadəsi azaldılmalı və müasir metodların istifadəsi isə maksimum dərəcə də artırılmalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Abbasova S. H. İngilis Dili Fənninin Tədrisi Metodikasında Yeni, Müasir, Təlim Metodları. Bakı, 2005. 25 s.
2. Aliyeva N, Hüseynova G, və Aliyeva R. “English 5”. Şərq-Qərb, Bakı, 2017. 160 s.
3. Əkbərova Ə. B. Xarici Dil Gənclərin Həyatında İnkişafa Doğru Ən Güclü Vasitədir. Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şəki filialı. 2014, 6 s.
4. Hüseynova F. və Bağirova N. İngilis dili: Ümumtəhsil məktəblərinin Azərbaycan və rus bölmələrinin 6-cı sinfi üçün dərslik. Bakı, «Təhsil», 2013. 160 s.
5. Nəzərov A. Müasir Təlim Texnologiyaları. Dərs vəsaiti. ADPU-nəşriyyatı. Bakı-2012.103 s.
6. Qədimova X. İnteraktiv Təlim Metodları və Onların Tətbiqi Yolları. Bakı, 2003. 32 s.
7. Zeynaloğlu C. Təlim Fəaliyyətinin Psixoloji Prosesi. Xarici Dil Tədrisinin Məqsədi. “Print-S” nəşriyyatı, Bakı, 2017. 144 s.

İngilis dilində

8. Abduhalykova A. Innovative Methods of Foreign Languages Teaching. Modern Journal of Language Teaching Methods.Vol. 6, Issue 3, June 2016. pp. 11-17.

9. Aliyeva N, Hüseynova G, və Aliyeva R. "English 5". Şərq-Qərb, Bakı, 2017. 160s.
10. Anil B. Applying Innovative Teaching Methods in a Second Language Classroom. International Journal of Research in English Education. June 20, 2017.9 p.
11. Asher J. Learning Another Language through Actions: The Complete Teacher s Guidebook, Los Gatos, Calif.: Sky Oakes Productions, 1977, 117 p.
12. Balet.S. Applied Linguistics, Methods and Objectives in Language Teaching. 1980, pp. 53-62.
13. Baviskar D. P. Modern Approaches and Methods in Teaching English Language. International Journal of Research & Innovation. Vol. 2, Issue 3, March 2016. pp.6-13.
14. Budiharto.A. The Role of Silent Way Method to English Teaching in a Private Islamic Middle School. Journal Solma. Vol. 7(2), 2018. pp. 161-167.
15. Charles A. Curran. "A linguistic Model for Learning and Living in the New Age of Person" in innovative Approaches to Language Teaching, ed. Blair, 1972,257 p.
16. Edward A. L. English as a Foreign Language Through Whole Brain Teaching in' Primary School. Universität Rovira i Virgili. Tarragona, June 10, 2016. 142 p.
17. Freeman D.L and Anderson M. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press 2011,252 p.
18. Galti A. M. Effect of Suggestopedia Method on Teaching Vocabulary to Primary School Pupils. AL-MUQADDIMAH, A Journal of the Humanities, Law, Social & Management Sciences, VOL., 1 (1). April, 2017. pp. 20-24.

19. Gardner R.C. Social Psychology and Second Language. The role of Attitudes and Motivation. 1985, 208 p.
20. Hyland, K. Methods and methodologies in second language writing. (2016) pp.116-125.
21. Ismailova D. A. Teaching English as a Foreign Language. Azerbaijan University of Language. Baku, 2011. 319 p.
22. Karimov F. And Safiyev A. Methods of teaching English in Azerbaijan. Baku, 2008. 115 p.
23. Kheirabadi. S. The role of psychology in teaching English language as a foreign language. Impact: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature © Impact Journals, Vol. 6, Issue 5, May 2018. pp. 167-171.
24. Kumaravadivelu. B. Understanding Language Teaching. From Method to Postmethod. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. 2006, 257 p.
25. Littlewood. W. Communicative Language Teaching. . Cambridge University Press, 1981, 108 p.
26. Lockhart. E.A. English as a Foreign Language Through Whole Brain Teaching in Primary School. Tarragona, June 10, 2016. 142 p.
27. Lozanov G. Suggestology and Outlines of Suggestopedya. New York. Gordon and Breach. 1978, 392 p.
28. Mart C. T. The Audio-Lingual Method: An Easy way of Achieving Speech. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences. December 2013, Vol. 3, No. 12. PP. 63-65.
29. Oxford Advanced Learner's Dictionary, 7th ed Oxford University Press, 2005, 1780 p.
30. Richards. J.C and Rodgers. T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press 1986, 171 p.

31. Richards. J.C and Rodgers.T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press 2014. 410 p.
32. Rogova G. V. Methods of Teaching English. Moscow, 1983. 350 p.
33. Saroja Kumari K.R. English Language Teaching: Methods and Approaches. University of Calicut, 2002. pp. 50-112.
34. Shikare G.S. Developing Best Teacher for English (Suggestopedia Method of Teaching of English). Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies. 2016, pp. 178-180.
35. Ur. P. Where do we go from here? Method and pedagogy in language teaching. Original scientific article. 2014, pp. 3-11.
36. Ur. P. A course in English Language Teaching. Cambridge University Press, 2012, 325 p.
37. Yazigy R. J. Social and Psychological Factors in Learning English as a Foreign Language in Lebanon. June, 1991. 321 p.
38. Yüksel İ. and Caner M. The Silent Way. In Çelik, S. (Ed.). Approaches and principles in English as a foreign language (EFL) education. Ankara, Turkey: Eğiten Kitap, 2014, pp. 39-53.

İnternet mənbələri

39. <https://www.macmillanyounglearners.com/>
40. <http://englishlinx.com/>
41. <https://www.biglearners.com/>
42. <https://coerll.utexas.edu/methods/modules/learners/02/>

